

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าประเด็นของการสนับสนุนทางสังคมและการปรับตัวทางสังคมที่มีผลต่อบทบาทในครอบครัวและการมีส่วนร่วมในชุมชนของสตรีกะเหรี่ยง ได้นำแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับปรับตัวทางสังคม
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทสตรี
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย
6. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสัญชาติ
7. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม

ยูวดี กฤษวัฒนาภรณ์ (2537 อ้างถึงใน มนทิตรา ตูลาคุปต์, 2544 : 15) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลมีความสัมพันธ์กันในระดับหนึ่ง ได้รับการสนองตอบต่อความต้องการแต่ละบุคคลในด้านต่าง ๆ อาจเป็นด้านหนึ่งหรือมากกว่า ได้แก่ การได้รับความรัก ความเห็นอกเห็นใจ การยอมรับ การได้รับคำแนะนำ ตลอดจนวัตถุสิ่งของในสถานการณ์นั้น ๆ ที่เพียงพอที่จะบรรเทาหรือลดความรุนแรงของปัญหา ลดความเครียด และป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ อันไม่พึงปรารถนาตามมา

มนทิตรา ตูลาคุปต์ (2544 : 15-16) ได้กล่าวโดยสรุปว่าการสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลได้รับการตอบสนองหรือการได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลหรือองค์กรในด้านข้อมูล ข่าวสาร วัตถุสิ่งของ บริการ เช่น การให้คำแนะนำ ปรีกษา และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ต้องการ แต่ละบุคคลจะแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับของการได้รับ โดยเฉพาะในเวลาที่ต้องการและบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้บุคคลรู้สึกว่าคุณค่า มีความมั่นคง และเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ดังนั้นความหมายโดยทั่วไปของการสนับสนุนทางสังคมจึงเป็นการสนองตอบต่อความต้องการของแต่ละคน แต่ละชุมชน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิด แต่การสนับสนุนทางสังคมจะต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานของการสนับสนุนทางสังคม 2 ประการ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมที่ชัดเจนดังนี้

1. การรับรู้ว่ามี การสนับสนุนมากพอเพียงเมื่อบุคคลต้องการการสนับสนุน
2. ระดับของความพอใจต่อการสนับสนุนที่ได้รับ

ซึ่งองค์ประกอบทั้งสองประการนี้จะแตกต่างกันออกไปในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และผันแปรไปตามบุคลิกภาพแต่ละบุคคล เช่น ความภาคภูมิใจในตนเอง นอกจากจะต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานแล้ว องค์ประกอบของแรงงานสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วย 4 ประการ ดังนี้ (ดวงเดือน มูลประดับ. 2541 : 45)

1. จะต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่าง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” แรงการสนับสนุน
2. ลักษณะของการติดต่อสื่อสารประกอบด้วย ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะที่ “ผู้รับ” เชื่อว่ามีคนที่สนใจเอาใจใส่ มีความรัก และมีความหวังดีต่อตนเองอย่างจริงใจ ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะที่ “ผู้รับ” รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในสังคม ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ “ผู้รับ” เชื่อว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสามารถทำประโยชน์แก่สังคมได้

3. ปัจจัยนำเข้า (Input) ของแรงสนับสนุน อาจอยู่ในรูปข้อมูลข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือแรงสนับสนุนทางจิตใจ

4. จะต้องช่วยให้ “ผู้รับ” ได้บรรลุถึงจุดหมายที่เขาต้องการ

แหล่งของการสนับสนุนทางสังคมก็มีความจำเป็นเช่นกัน เพราะเนื่องจากสภาวะแวดล้อมของตัวบุคคลไม่ได้มีอยู่เพียงลำพัง แต่มีองค์ประกอบอื่น ๆ มากมาย ซึ่งส่งผลต่อตัวบุคคล ชุมชน ด้วยได้มีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงแหล่งของการสนับสนุนทางสังคม ตัวอย่างเช่น

อุบล นิวัติชัย (อ้างถึงใน สุริยาพร สมบูรณ์บุรณะ. 2542 : 45) ได้อ้างถึงแนวคิดของแคปแลน ในการจำแนกกลุ่มบุคคล ซึ่งเป็นแหล่งของการสนับสนุนทางสังคมได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้มีความผูกพันกันตามธรรมชาติ (Spontaneous or Natural Supportive Systems) ประกอบด้วยบุคคล 2 ประเภท คือ ประเภทหนึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในครอบครัว (Kin) ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน กับอีกประการหนึ่งเรียกว่าครอบครัวใกล้ชิด (Kith) ได้แก่ เพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน ผู้รู้จักคุ้นเคย คนในที่ทำงานเดียวกัน

2. องค์กรและสมาคมที่ให้การสนับสนุน (Organized Support) หมายถึงกลุ่มบุคคลที่มาร่วมตัวกันเป็นหน่วย เป็นชมรม สมาคม ซึ่งไม่ใช่กลุ่มที่จัดโดยกลุ่มวิชาชีพสุขภาพ เช่น สมาคมผู้สูงอายุ เป็นต้น

3. กลุ่มผู้ช่วยเหลือวิชาชีพ (Professional Health Care Workers) หมายถึงบุคคลทางการแพทย์ ส่งเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพของประชาชนโดยอาชีพ

กอทท์ลิบ (Gottlieb, 1985 อ้างถึงใน มนทิรา ตุลาคุปต์, 2544 : 18) ศึกษาถึงการแบ่งระดับของการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับกว้าง (Macro Level) เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในสังคม วัดได้จากความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ

2. ระดับกลุ่มเครือข่าย (Mezzo Level) เป็นการวัดความสัมพันธ์ที่กลุ่มบุคคลมีสัมพันธภาพสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มเพื่อน การสนับสนุนในกลุ่มนี้ เช่น การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือด้านวัสดุ การสนับสนุนทางอารมณ์

3. ระดับแคบ (Micro Level) เป็นระดับที่บุคคลมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันที่สุด ซึ่งเน้นที่ความสัมพันธ์ในเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ ความสัมพันธ์ระดับนี้ ได้แก่ สามีภรรยา สมาชิกในครอบครัว ความเอื้ออาทรต่อกันซึ่งมีการสนับสนุนทางจิตใจ การแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใย (Affective Support)

ประเภทของการสนับสนุนทางสังคม

ประเภทของการสนับสนุนทางสังคม ได้มีการแบ่งประเภทออกเป็น 4 ประเภท คือ (สมทรง รักย์เผ่า, 2540 อ้างถึงใน สุริยพร สมบูรณ์บุรณะ, 2542 : 46 - 47)

1. Emotional Support คือ การสนับสนุนทางอารมณ์ เช่น การให้ความพอใจ การยอมรับนับถือ การแสดงความรัก ความห่วงใย การไปเยี่ยมเยียนด้วยความจริงใจ

2. Appraisal Support คือ การสนับสนุนในการให้ประเมินผล เช่น การให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feed Back) ต่อการกระทำ การเห็นพ้องหรือคำรับรอง (Affirmation) ถึงผลของการปฏิบัติ

3. Information Support คือ การให้การสนับสนุนทางด้านข้อมูลข่าวสาร เช่น การให้คำแนะนำ (Suggestion) ตักเตือนให้คำปรึกษา (Advice) และการให้ข่าวสาร

4. Instrumental Support คือ การให้การสนับสนุนทางด้านเครื่องมือและเวลา เช่น ให้แรงงาน ให้เงิน ให้เวลา เป็นต้น

สมจิต หนูเจริญกุล (1998 อ้างถึงใน สุริยพร สมบูรณ์บุรณะ, 2542 : 47) ได้มีการแบ่งชนิดของการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. การช่วยเหลือโดยการให้ข้อมูลข่าวสาร และความรู้เกี่ยวกับโรคและการรักษา ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา และให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับความประพฤติและปฏิบัติของบุคคล (Information Support)

2. การให้ความช่วยเหลือด้านอารมณ์ (Emotional Support) ได้แก่ การให้ความสำคัญ การให้ความมั่นใจ ความรู้สึกที่สามารถจะพึ่งพา และไว้วางใจผู้อื่น ซึ่งทำให้เราสามารถพึ่งพาและไว้วางใจผู้อื่น ทำให้เขารู้สึกได้รับความเอาใจหรือความรัก

3. การให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรม คือ การให้ความช่วยเหลือโดยตรงหรือการให้สิ่งของหรือการให้บริการ

โดยสรุปแล้ว การสนับสนุนทางสังคมนั้นเป็นการช่วยเหลือ คน กลุ่มคน บุคคล ให้รับการตอบสนองความต้องการของตนเอง องค์ประกอบที่สำคัญในการสนับสนุนทางสังคมจะต้องเกี่ยวข้องกับระหว่าง “ผู้ให้และผู้รับ” และที่สำคัญคือ จะต้องให้ผู้รับได้บรรลุความต้องการ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ขาดไม่ได้กล่าวคือ แหล่งสนับสนุนทางสังคมไม่ว่าจะเป็นจากครอบครัวหรือบุคคลที่ใกล้ชิดและจากกลุ่มสาขาอาชีพ

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวในสาขาสังคมวิทยามีความเกี่ยวข้องข้องซ้อนอยู่กับมโนทัศน์ของการปรับตัว เช่น การบูรณาการ การกลืนกลายโดยการทำให้ชนกลุ่มน้อยสิ้นสุดลง เช่น การทำให้ลักษณะหรือเอกลักษณ์ที่มีความแตกต่างให้หมดไป บางแห่งใช้วิธีการแต่งงาน ซึ่งได้มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายถึงการปรับตัวของบุคคล ชุมชน สังคม ไว้หลากหลาย อาทิเช่น

มัลม์และเจมิสัน (Malm and Jamison. อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. 2537 : 18) ได้อธิบายความหมายของการปรับตัวไว้ว่า กระบวนการปรับตัวเกิดจากความจริงที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการและสามารถใช้วิธีการแบบต่าง ๆ ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงความต้องการนั้น ในสภาวะแวดล้อมที่ปกติหรือมีอุปสรรคขัดขวางต่าง ๆ กันไป

โรเจอร์ (Rogers. 1974 อ้างถึงใน เสาวนิจ รัตนวิจิตร. 2540 : 8) ได้กล่าวถึงลักษณะปรับตัวที่คิดว่า การปรับตัวที่ดีคือบุคคลที่มีความเข้าใจตนเอง (Self-understanding) และเข้าใจบุคลิกภาพของตนเอง Rogers ได้อธิบายต่อไปว่าเมื่อบุคคลรู้จักตนเอง รู้จักคุณภาพ ความสามารถ แรงบันดาลใจ และทัศนคติที่มีต่อตนเอง ตลอดจนเข้าใจสัมพันธ์ภาพที่มีต่อบุคคลอื่นก็จะไม่มีความตึงเครียด ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ดีทางจิตวิทยา

ในมุมมองทางด้านการปรับตัวตามหลักชีววิทยา **ดาร์วิน** (Darwin อ้างถึงใน สมชาย ตรีเลิศ. 2544 : 24) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวและความคิดเกี่ยวกับการปรับตัวมีกำเนิดมาจากวิชาชีววิทยา กล่าวคือ ดาร์วินเป็นผู้เริ่มใช้คำว่า “การปรับตัว” (Adaptation) ในทฤษฎีวิวัฒนาการโดยความเชื่อที่ว่าสิ่งมีชีวิตที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของโลกที่

เต็มไปด้วยภัยอันตรายได้เท่านั้นที่จะดำรงชีวิตได้ การปรับตัวในแง่ชีววิทยาเป็นการปรับตัวที่เป็นไปตามสภาพความต้องการของร่างกาย แต่ปรับตัวในแง่ชีววิทยาเป็นการปรับตัวที่เป็นไปตามสภาพความต้องการของร่างกาย เป็นไปตามสภาพความต้องการของจิตใจ

ลาซารัส (Lazarus. 1969 อ้างถึงใน สมชาย ตรีเลิศ. 2544 : 24) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการปรับตัวว่ามีจุดเริ่มต้นมาจากการปรับตัวทางชีววิทยา Adaptation ซึ่งเป็นความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีวิวัฒนาการ ดาร์วินเชื่อว่าเผ่าพันธุ์ที่แข็งแรงเท่านั้นจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสามารถดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้ นักจิตวิทยาได้ยืมเอาความคิดนี้มาใช้แล้ว ใช้คำว่า Adjustment แทนคำว่า Adaptation และความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาเรื่องการปรับตัวนั้นเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม อันเป็นผลเนื่องมาจากการปรับตัวไม่ดีคือมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหานั้นเอง

เฮอร์ล็อก (Hurlock. 1978 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์. 2543 : 9) ได้กล่าวไว้ถึงการปรับตัวที่ดีจะมีลักษณะยอมรับสภาพตนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเองว่าสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ มีความเป็นประชาธิปไตย มีวิธีสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดีและยังให้หลักในการพิจารณาการปรับตัวที่ดีไว้ 4 ประการ คือ

1. การแสดงออก ถ้าหากว่าพฤติกรรมที่แสดงออกนั้นเหมาะสมกับความคาดหวังของกลุ่มอายุและระดับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม
2. มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลได้ทุกกลุ่ม
3. มีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่นและต่อบทบาทของตนในสังคม
4. มีความพอใจในตนเองทั้งในการเป็นผู้นำและผู้ตาม

ทินดอลล์ (Tindall. 1959 อ้างถึงใน เจริญ ศิริวงศ์. 2543 : 11) ได้กล่าวถึงลักษณะของการปรับตัวที่ดี โดยทั่วไป 6 ประการ คือ

1. รักษาไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของบุคลิกภาพ โดยสามารถผสมผสานความต้องการของตนกับพฤติกรรมที่แสดงออก เพื่อสนองความต้องการนั้นโดยที่พฤติกรรมดังกล่าวต้องเข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อม
2. ประพฤติปฏิบัติตนตามปทัฏฐานของสังคม
3. ปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริง
4. มีความมั่นคง
5. มีวุฒิภาวะ
6. มีอารมณ์ในลักษณะปกติเสมอ คือ สามารถควบคุมอารมณ์ไม่ให้พุ่งชานไปกับสิ่งแวดล้อมภายนอก

ลักษณะของการปรับตัวทางสังคม

อีสวูด อัลวอเตอร์ (Eastwood Alwater, 1994 อ้างถึงใน เสาวนิจ รัตนวิจิตร, 2540 : 11) กล่าวถึงการปรับตัวที่ประสบผลสำเร็จมาจากบทบาทที่เข้มแข็งของบุคคลอันสืบเนื่องมาจากอดีต นักจิตวิทยาเน้นการปรับตัว 2 ทาง คือ การปรับตัวเราเองและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมของเรา โดยเรามีรายละเอียดดังนี้

1. การปรับตัวในส่วนบุคคล หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความต้องการภายในของแต่ละคน แรงขับส่วนหนึ่งจะเกิดจากสภาพทางสรีระของบุคคล เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ เพื่อให้ดำรงชีพได้ อีกส่วนหนึ่งจะเกิดจากสภาวะทางจิตใจซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้ประสบการณ์ เช่น ความต้องการความอบอุ่น

2. การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อม และสังคมมนุษย์จะต้องมีปฏิกิริยาโต้ตอบและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้อง

การปรับตัวของมนุษย์มีแรงผลักดันสองอย่าง

1. แรงผลักดันจากภายนอก (External Demands) หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคมจากการที่มนุษย์ต้องการท่ามกลางสิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนวัยผู้ใหญ่ การแต่งงาน การประกอบอาชีพ ตลอดจนการดำเนินชีวิตทุกอย่าง ข้อเรียกร้องจากสังคมเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันและมีอิทธิพลต่อวิธีปรับตัว เพื่อตอบสนองข้อเรียกร้องเหล่านั้น

2. แรงผลักดันจากภายใน (Internal Demands) แรงกระตุ้นอันเกิดจากสภาพทางสรีระร่างกายและจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้เรียนรู้ในอดีตเป็นความต้องการภายในของแต่ละบุคคลเอง การปรับตัวอาจพิจารณาในสาระสำคัญได้ 2 ลักษณะ คือ

2.1 การปรับตัว (Adjustment) ในลักษณะที่เป็นพฤติกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มนุษย์และสัตว์พยายามแสวงหาความสุขความสมดุลระหว่างความต้องการกับสิ่งเร้าหรือการกระทำที่ทำให้ความต้องการได้รับการตอบสนองและจะต้องปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ (Shaffer & Shoben, 1965 อ้างถึงใน เสาวนิจ รัตนวิจิตร, 2540 : 12)

2.2 การปรับตัว (Adjustment) ในลักษณะที่เป็นการตอบสนองความต้องการ ซึ่งตามปกติบุคคลย่อมมีความต้องการทั้งร่างกาย อารมณ์ และสังคม เมื่อบุคคลไม่ได้สิ่งที่ต้องการจะเกิดความคับข้องใจ (Frustration) ความกระวนกระวายใจ (Anxiety) หรือบางครั้งก็เกิดความขัดแย้ง (Conflict) ดังนั้นบุคคลจึงต้องมีการปรับตัวโดยแต่ละคนจะมีแบบแผนการปรับตัวที่แตกต่างกันออกไป (เดโซ สวานานนท์, อ้างถึงใน เสาวนิจ รัตนวิจิตร, 2540 : 12)

การปรับตัวของบุคคลเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขหรือเกิดความสมดุลขึ้น โชเบน (Shoben, 1965 อ้างถึงใน จุฬารัตน์ เมืองแก้ว, 2537 : 22) ได้กล่าวว่า การปรับตัวเป็นกระบวนการที่มนุษย์และสัตว์

แสวงหาความสมดุลระหว่างความต้องการกับสิ่งเร้าและปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้

เมื่อแรงขับหนึ่งได้รับการตอบสนองให้ผ่อนคลายลงแล้ว อาจมีความต้องการอันจำเป็นอื่น ๆ ที่กระตุ้นเร้าต่อกระบวนการของการปรับตัวขึ้นมาอีก เนื่องจากความต้องการอันจำเป็นของมนุษย์มีมากมายและซับซ้อน เมื่อมนุษย์มีความคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้ง (Conflict) ความกระวนกระวายใจ (Anxiety) แต่การที่จะอยู่รอดในสังคมซึ่งกลไกการรักษาชีวิตให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขมี 2 ทาง ดังนี้ (มานูญ ตนะวัตนะ. 2534 อ้างถึงใน เสาวนิจ รัตนวิจิตร. 2540 : 14)

1. การปรับตัวโดยถือเอาปัญหาหรือความจริงเป็นเป้าหมาย (Task-oriented Adjustment) คือ การรู้จักใช้ความพยายามของตนเองที่จะระงับยับยั้งเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนย้ายสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ มี 3 วิธี คือ

1.1 การต่อสู้และแสดงความก้าวร้าว (Attack and Aggression) เป็นการต่อสู้ทำลายสิ่งที่กีดขวางความต้องการ และต่อสู้กับสิ่งที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวนี้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่อบุคคลหรือสิ่งของหรือเป็นเหตุให้เกิดความขัดข้องใจ เช่น การทุบตี คำว่า ทำร้าย เป็นต้น

(2) การก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression) หมายถึง การที่เราไม่สามารถแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวโดยตรงกับต้นเหตุได้ จะหันไปแสดงความก้าวร้าวต่อสิ่งทดแทน เช่น โกรธคน ๆ หนึ่ง แต่ไม่กล้าไปโต้ตอบ จึงได้ไปโต้ตอบกับคนอื่นที่ไม่ทราบเรื่อง เป็นต้น

1.2 การตกใจและถอยหนี (Flight and Withdrawal) หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล เมื่อเผชิญกับสถานการณ์หรืออุปสรรคที่มาขัดขวางความต้องการของตนและก่อให้เกิดความคับข้องใจแล้วใช้วิธีที่หลีกเลี่ยงไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ทำให้ความคับข้องใจหายไปซึ่งทำได้ดังนี้

(1) การแยกตัวเองออกจากสังคม (Isolation) เมื่อบุคคลพบอุปสรรคขัดขวางไม่ทำให้ไปถึงสิ่งประสงค์เอาไว้ บุคคลนั้นจะตัดตัวเองออกจากเหตุการณ์นั้น ๆ โดยการเก็บตัวอยู่คนเดียว โดยเขวชนชอบเงียบ ๆ ไม่ติดต่อคบหาสมาคมกับผู้อื่น เช่น คนพิการบางคนไม่ยอมคบค้ากับใคร เพราะกลัวจะถูกล้อเลียน เป็นต้น

(2) การปฏิเสธ (Negativism) เป็นวิธีการที่ขัดขืน ไม่ยอมทำตามหรือไม่ให้ความร่วมมือตามสังคมหรือที่มีผู้ขอร้อง แต่กระทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ซึ่งเป็นวิธีการเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นอีกวิธีหนึ่ง

(3) การฝันกลางวัน (Day Dream) เป็นการสร้างภาพขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการอันอาจจะไม่มีโอกาสได้รับสนองในชีวิตจริง

1.3 การประนีประนอมและการทดแทน (Compromise and Substitution) เป็นลักษณะที่บุคคลไม่สามารถสนองความต้องการของตนได้ จึงจำเป็นต้องหาสิ่งอื่นที่ใกล้เคียงกันมาสนองตอบแทน เพื่อให้ตนเองอยู่ในลักษณะที่สมดุล ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวมี 3 แบบ คือ

(1) การทดแทน (Compensation) ได้แก่ การแสดงออกเพื่อแสวงหาความสำเร็จในด้านอื่นมาทดแทนความผิดหวังหรือปมด้อยในอีกด้านหนึ่ง เช่น เด็กที่เรียนไม่ดีแต่หันเอาดีทางกีฬาจนมีชื่อเสียงทางด้านนี้ถือเป็นการทดแทนได้อย่างหนึ่ง

(2) การทดแทน (Sublimation) เป็นพฤติกรรมในลักษณะที่ประนีประนอมกับสถานการณ์ด้วยการแปลงรูปอารมณ์และพฤติกรรมที่ให้โทษมาสู่คุณประโยชน์อันเป็นการเปลี่ยนแปลงแรงจูงใจที่สังคมไม่ยอมรับสู่พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เช่น การมอบหมายให้นักเรียนที่ชอบรังแกเด็กให้เป็นผู้ดูแลความประพฤติของนักเรียนรุ่นน้อง เป็นต้น

(3) การลอกเลียนแบบนิยม (Identification) หรือปฏิกิริยาคลมกลืน (Reaction Formation) ได้แก่ การแสดงพฤติกรรมตามคุณสมบัติของผู้อื่น ซึ่งตนอยากจะมีแต่ไม่มีมาอวดอ้างว่ามี แต่ปรุงแต่งกิริยาท่าทางภายนอก รสนิยม เจตคติ และค่านิยมให้เหมือนกันกับคนอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัตินั้น ๆ

2. กลไกการป้องกันตนเอง เมื่อเผชิญความวิตกกังวลโดยทำตนให้ผิดไปจากความเป็นจริง (Defense Mechanisms) ไม่ได้ตัดแปลงหรือเคลื่อนย้ายสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจโดยตรง กลไกการป้องกันตนเองเป็นพฤติกรรมของตนเองเพื่อใช้ป้องกันโดยต่อสู้กับความวิตกกังวลที่ประสพอยู่ ทั้งนี้สมองจะทำหน้าที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดด้วยการทำใจไปในลักษณะต่าง ๆ เป็นการปรับตัวในระดับจิตใต้สำนึก (Unconscious Level) ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติเพื่อช่วยให้คนเรามีความสบายใจขึ้นชั่วคราว และถือเป็นเรื่องที่ช่วยรักษาความสมดุลของชีวิตของตนเองไว้ระยะอันสั้นเท่านั้น

สังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์หรือมีความหลากหลายทางสิ่งแวดล้อมก็ย่อมที่จะมีความต้องการที่หลากหลายเช่นกัน การตอบสนองความต้องการทั้งด้านอารมณ์ ด้านร่างกาย การได้รับจากสังคมส่วนใหญ่ทำให้ตัวบุคคลก็เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปรับตัวให้กลมกลืนกับสังคมส่วนใหญ่หรือสภาวะแวดล้อมที่ต้องการ ซึ่งอาจจะรวมไปถึงการยอมรับของคนส่วนใหญ่ด้วย

ลักษณะของบุคคลที่จะปรับตัวได้ดีนั้นมีลักษณะดังต่อไปนี้ (สมชาย ตรีเลิศ. 2544 : 30-31)

1. มีความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self-knowledge) บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะต้องเป็นบุคคลที่รู้ถึงพลังจิต แรงจูงใจ ความปรารถนา ความทะเยอทะยาน ความรู้สึก ความสามารถ และอารมณ์ต่าง ๆ ของตนเอง ลักษณะสำคัญของการมีความรู้เกี่ยวกับตนเองคือมีความสามารถในการประเมิน (ตีราคา) คุณสมบัติและความสามารถของตนเองได้ตรงกับความเป็นจริง คนที่ปรับตัวได้ดีคือคนที่

สามารถใช้ความสามารถที่จะทำให้เขาประสบกับความล้มเหลวในบั้นปลายหรือตั้งความหวังที่จะใช้ความสามารถไว้ต่ำกว่าความสามารถที่แท้จริงของตน

2. ความรู้สึกว่าคุณเองเป็นคนมีค่า (Self-esteem) ประกอบด้วยความรู้สึกที่ดีต่อตัวเองและความสามารถที่จะทำให้หน้าตาให้แก่งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนคนที่ปรับตัวไม่ได้จะมีความรู้สึกว่ามีปมด้อยและขาดความเชื่อมั่นตนเอง ซึ่งเกิดจากลักษณะ 2 ประการได้ คือ

2.1 กลัวงานที่จะต้องทุ่มเทอย่างจริงจังเพราะตนเองไม่สามารถกระทำได้อย่างสมบูรณ์

2.2 พยายามจะเอาชนะปมด้อยหรือความกลัวด้วยความกระตือรือร้น คุ้ยไม้ไผ่ฮวด หรือมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองมากเกินไป

บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะไม่ตำหนิ เกลียด หรือลงโทษตัวเอง แต่จะมีความรู้สึกที่สมบูรณ์ และสามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้เท่า ๆ กับคนทั่วไป

3. ความรู้สึกมั่นคงอบอุ่น (Feeling of Security) บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะต้องมีความรู้สึกว่าคุณได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและที่สำคัญคือมีความสบายใจต่อคนทั่วไป แสดงปฏิกริยาออกมาได้ด้วยตนเอง

4. ความสามารถในการรับและให้ความรัก (Ability to Accept and Give Affection) การปรับตัวที่ดีจะต้องมีความสามารถล่วงรู้ถึงความรู้สึกของคนอื่น ๆ และรักษาความสัมพันธ์ที่ดีทั้งการให้และการรับมา (Give-and-Take Relationship) คนที่เจ็บป่วยทางจิตมักอยากจะได้รับความรักจากคนอื่นฝ่ายเดียว (One Way Flow of Affection) แต่ตัวเองไม่สามารถจะให้ความรักแก่ผู้อื่นได้

5. ความพอใจต่อความปรารถนาทางกาย (Satisfaction of Bodily Desires) บุคคลที่ปรับตัวไม่ได้อยู่เสมอจะมีทัศนคติต่อการทำงานของร่างกายของตนเบี่ยงเบนไป แต่บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะมีทัศนคติต่อการทำงานของร่างกายของตนเองอย่างสมบูรณ์ สามารถยอมรับการทำงานของระบบอวัยวะต่าง ๆ สามารถที่จะรับความสุขสดชื่นจากสภาพร่างกายที่มีอยู่ และจะไม่รู้สึกตนว่าความต้องการที่จะตามใจตัวเองมากเกินไป (Need for Indulgence)

6. ความสามารถที่จะเป็นผู้ผลิตและมีความสุข (Ability to be Productive and Happy) บุคคลที่มีสุขภาพจิตดี โดยทั่วไปจะผลิตงานและมีความสุขสามารถใช้ความสามารถต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมของงานทางวัตถุหรือความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างดีและกว้างขวาง รวมทั้งเมื่อก้าวเข้าสู่การธุรกิจจะก้าวไปด้วยชีวิตที่มีความสนุกและความกระตือรือร้น ในทางตรงข้ามบุคคลที่มีสุขภาพจิตไม่ดีมักจะมีคามเหนื่อยได้ง่าย หลีกเลี่ยงการใช้ความมานะพยายาม บุคคลที่ปรับตัวไม่ได้มักจะมีคามทุกข์จากการนอนหลับยาก เหนื่อยเมื่อตื่น อ่อนเพลียหมดกำลัง และกำลังวังชาน้อย หรือมีความสนใจในงานน้อย ความเหน็ดเหนื่อยและอาการทางประสาทต่าง ๆ จะเป็นอาการที่เกิดขึ้นมากที่สุดของคนที่มีความผิดปกติทางอารมณ์

7. การปราศจากความตึงเครียดและความรู้สึกที่เกินขีด (Absence of Tension and Hypersensitivity) บุคคลที่ปรับตัวไม่ได้จะมีความทุกข์ที่เกิดจากความวิตกกังวลและความตึงเครียด ซึ่งมีผลสะท้อนให้เกิดอาการอื่น ๆ ตามมา บุคคลเหล่านี้มักจะมีอาการวิตกกังวลและความกลัวอยู่ เวลานาน ๆ จะมีความรู้สึกต่อชีวิตทั้งสดชื่นและเหี่ยวแห้งมากเกินไป อาจแสดงปฏิกิริยาด้วยการยกยอปอปั้นและประจบสอพอนด้านหนึ่งแล้วก็แสดงปฏิกิริยาในทางไม่ดี มีอารมณ์เสีย หัวเสีย ด้วยความแค้นและความคับข้องใจ อีกด้านหนึ่งด้วยลักษณะต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงความอดทนต่อความคับข้องใจของคนที่มีอาการทางจิตประสาทต่ำกว่าคนที่ปรับตัวได้ดี

นอกจากนี้ มัวลี (Mouly. อ้างถึงใน บุครินทร์ รัตนสิทธิสุนทร. 2536 : 21) ได้เพิ่มเติมอีกว่าการปรับตัวที่ดีควรประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. ด้านการรับรู้และสติปัญญา การปรับตัวที่ดีนั้นสัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้ตามความเป็นจริง โดยเปิดรับประสบการณ์ และการรับรู้โดยปราศจากการบิดเบือน
2. ด้านส่วนบุคคล จะต้องเชื่อมั่นในความสามารถและมีการยอมรับตนเอง
3. ด้านสังคม บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะต้องมีความไวในการรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นมีพฤติกรรมที่คล้อยตามสังคมโดยที่พฤติกรรมนั้นตั้งบนรากฐานของเหตุผลและความถูกต้อง ด้านอารมณ์ ผู้ปรับตัวที่ดีจะมีความสุข ชื่นชมกับชีวิต และมีความคิดสร้างสรรค์

คอลลิติง (Calting. อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. 2537 : 25) ได้จำแนกความต้องการอันจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์เอาไว้ 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความต้องการอันจำเป็นในด้านความปลอดภัย
2. ความต้องการอันจำเป็นในด้านสวัสดิการของชีวิต ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ การพักผ่อน เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย การป้องกันรักษาโรค การแสดงออก เป็นต้น
3. ความต้องการอันจำเป็นในด้านลักษณะ เช่น การสร้างสรรค์ การมีเสน่ห์ดึงดูดใจเพศตรงข้าม การเป็นเจ้าของ การมีความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม เป็นต้น
4. ความต้องการอันจำเป็นในด้านเสรีภาพ

ความต้องการอันจำเป็นดังกล่าวนี้ถ้าขาดไปจะก่อให้เกิดความคับข้องใจ และหนทางที่จะได้มันมาซึ่งก็เป็นการปรับตัวของบุคคลนั่นเอง เช่น การย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนอาชีพ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม เป็นต้น การปรับตัวทางสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบการปรับตัวแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำ องค์กรและบริบทของชุมชนนั้น เมื่อใดที่ชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ ๆ เกิดการคล้อยตามและมีการผสมผสานกลิ่นกับภายนอกแล้วนั้น แสดงว่าการปรับตัวได้เกิดขึ้น (จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. 2537 อ้างถึงใน กัญญาณัฐ อ้วนหวาน. 2542 : 23) ในขณะที่เยว Ernst Gehmacher (อ้างถึงใน จารุ โรจนธรรม. 2537 : 14) ทำการศึกษาเกี่ยวกับ

การปรับตัวโดยยึดกระบวนการที่ผู้ย้ายถิ่นฐานเข้าไปเป็นอันหนึ่งเดียวกัน (Integration) ในสังคมที่เป็นท้องถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นฐานตามทฤษฎีบูรณาการ (Integration Theory) โดยแบ่งกระบวนการปรับตัวเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ผู้ย้ายถิ่นปรับตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของงานที่ทำ (Working Environment) เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับงาน การยินยอมปฏิบัติตามกฎระเบียบและบทบาทหน้าที่ที่ได้รับหมายและการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นปลายทาง ในขั้นนี้ผู้ย้ายถิ่นจะใช้เวลานานนักในการปรับตัว

ขั้นที่ 2 การปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมท้องถิ่นปลายทาง เช่น การใช้เวลาทำกิจกรรมในเวลาว่าง ในขั้นนี้ผู้ย้ายถิ่นยังไม่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสังคมโดยรวม สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่มีครอบครัวในท้องถิ่นต้นทางและมีความตั้งใจที่จะย้ายกลับไปยังท้องถิ่นต้นทาง มักจะเป็นผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวได้มากกว่าในขั้นที่ 2 นี้

ขั้นที่ 3 ผู้ย้ายถิ่นสามารถปรับตัวเองให้เป็นอันหนึ่งเดียวกันกับสังคมท้องถิ่นปลายทางในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- (1) สามารถใช้ภาษาพื้นเมืองของคนในท้องถิ่นปลายทางได้คล่องแคล่ว
- (2) มีวิถีชีวิตเหมือนกับคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยไม่ปรากฏให้เห็นถึงลักษณะวัฒนธรรมเดิมของผู้ย้ายถิ่น
- (3) มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนพื้นเมืองในท้องถิ่นปลายทางความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

ขั้นที่ 2 และ 3 ต่างกันในเรื่องระดับเท่านั้น เพราะกระบวนการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในสังคมใหม่นั้นจะมีอยู่ตลอดเวลา ผู้ที่อยู่กับสภาพแวดล้อมใหม่เป็นเวลานานหรือผู้ที่ไม่ต่อต้านสภาพแวดล้อมใหม่จะมีแนวโน้มในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมดังกล่าว แต่การที่ไม่สามารถปรับตัวได้มีส่วนทำให้เกิดปัญหา เช่น การไม่สามารถปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นในท้องถิ่นปลายทางทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่นปลายทางได้

ดังนั้น การปรับตัวทางสังคมเป็นปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล กลุ่มคน เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลในการอยู่ร่วมกับสังคมส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการแสดงออกมาโดยผ่านกระบวนการผสมผสาน เช่น กรณีของผู้ย้ายถิ่นซึ่งจะปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นปลายทาง การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนสังคมใหญ่ เพื่อให้ตนเองมีความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย อีกด้านหนึ่งของการปรับตัวก็มาจากแรงจูงใจจากภายนอกและแรงจูงใจภายใน ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และเป็นการแสวงหาความสมดุลระหว่างความต้องการกับสิ่งเร้ารวมไปถึงการประเมินความสามารถของตนว่าตนเองมีคุณค่ากว่าที่แสดงออกและมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง การปรับตัว

ที่ดี 7 ด้านนั้น แต่ผู้วิจัยได้ศึกษาการปรับตัวเพียง 3 ด้าน ได้แก่ การปรับตัวทางสังคม ด้านความปลอดภัย มั่นคง เสรีภาพ การปรับตัวทางสังคมด้านความรู้สึกรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า การปรับตัวทางสังคมด้านความตึงเครียดและรู้สึกเกินขีด

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทสตรี

วัชรานาถ (2530 อ้างถึงใน สมหวัง หล้าหนัก, 2543 : 11) ได้ให้ความหมายของบทบาท คือแบบแผนพฤติกรรมซึ่งคาดหวังให้สมาชิกได้กระทำตามสถานภาพซึ่งดำรงอยู่ โดยปกติสถานภาพและบทบาทย่อมเกี่ยวข้องกันเสมอ ราฟ ลินตัน (Ralph Linton. อ้างถึงใน วัชรานาถ, 2530 : 50) จึงกล่าวว่าบทบาทเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวของสถานภาพนั่นเอง (Role as Dynamic Aspect of a Status) ทั้งนี้เนื่องจากสถานภาพเป็นตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้นและบทบาทเป็นการคาดหวังว่าตำแหน่งดังกล่าวนั้นควรมีแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร บทบาทจะทำให้สมาชิกคาดได้ว่าผู้ที่ตนมีการปฏิสัมพันธ์จะแสดงพฤติกรรมสนองตอบต่อตนอย่างไรในประสบการณ์ และตนจะต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไรในการตอบสนองบุคคลเหล่านั้น ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกดำเนินไปอย่างราบรื่นและเป็นแบบแผนที่มั่นคง ผู้หญิงทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบทนั้นมีบทบาทที่ขัดแย้งกับผู้ชายตามหลักที่ยึดถือปฏิบัติสืบมาในวัฒนธรรมการแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องไปสู่ออกและไปอยู่ร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและได้รับการยอมรับในครอบครัวมากกว่าในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศอื่น ๆ ส่วนใหญ่ผู้หญิงไทยจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือได้รับมรดกที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นการเพิ่มสถานภาพของสตรีในครอบครัวด้วย ในเชิงเศรษฐกิจผู้หญิงในชนบทมีบทบาทด้านการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตรกรรม เป็นผู้หารายได้เสริมให้กับครอบครัว นอกจากนี้สตรีในชนบทมักจะเป็นกลุ่มที่รู้สภาพปัญหาและความต้องการของหมู่บ้านจะสามารถบอกได้ว่าหมู่บ้านหรือชุมชนนั้นมีสถานภาพปัญหาเป็นอย่างไรบ้าง และจะแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างไรบ้าง ด้วยเหตุผลดังกล่าวความคิดรวบยอดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงมุ่งมายังกลุ่มสตรีเป็นหลัก นอกจากนี้สตรีมีบทบาทสำคัญในการส่งผ่านองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับบุคคลในครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้ จึงสรุปได้ว่าสตรีในชนบทมีบทบาทสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ (กชกร อนุชา, 2539 อ้างถึงใน มิ่งมกล ศรีวิราช, 2546 : 8)

1. บทบาทในเรื่องความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวนอกเหนือจากการทำไร่ทำนาแล้ว ผู้หญิงยังเป็นผู้หาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผัก รวมถึงการปรุงอาหาร การเก็บรักษาอาหาร
2. บทบาทในการทำงานบ้าน เช่นการหาน้ำสะอาดสำหรับกินและใช้ทำความสะอาดเสื้อผ้า และที่อยู่อาศัย หาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้มอาหาร การดูแลบุตรหลานในครอบครัว

3. บทบาทในการเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว นอกจากการทำงานในไร่และสวนแล้ว สตรียังหารายได้จาก การเก็บของป่าหรือหาปลา เป็นต้น

จันทร์เพ็ญ ศรีอินทร์เขียว (2542 : 22) ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีที่สามารถแบ่งได้ตาม กิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. บทบาทในเชิงครัวเรือน หมายถึง กิจกรรมที่สตรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับครัวเรือนตามหน้าที่ โดยทั่วไปของสตรี อันได้แก่

- 1.1 กิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลบ้าน
- 1.2 กิจกรรมเกี่ยวกับการรับ-จ่ายเงิน
- 1.3 กิจกรรมเกี่ยวกับอาหาร เช่น เตรียมอาหาร ประกอบอาหาร
- 1.4 กิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลสมาชิกในครอบครัว
- 1.5 กิจกรรมเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน
- 1.6 กิจกรรมการจัดสวัสดิการอื่น ๆ เพื่อสมาชิกในครัวเรือน

2. บทบาทเชิงเศรษฐกิจ หมายถึง บทบาทในการประกอบกิจการที่ให้ผลผลิตทางเศรษฐกิจ ภายในครอบครัวและสังคมอาจทำให้ผลตอบแทนในรูปตัวเงินหรือไม่ก็ได้ โดยพิจารณาในขอบเขต ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมด้านแรงงานและเวลาที่ใช้ในการทำงาน เช่น ในงานอาชีพของ ครอบครัว เช่น ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ทำสวนครัว ซึ่งอาจไม่ได้เงินเป็นค่าตอบแทนและ อาจจะได้รับจ้างในโรงงาน ก่อสร้าง จัดสวน เย็บปักถักร้อย ซึ่งทำให้ได้ค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน

2.2 บทบาทในด้านการเพิ่มรายได้ของครอบครัว ได้แก่ การประกอบอาชีพอื่น เพื่อให้ ได้เงินค่าตอบแทนเข้ามาในครอบครัว อาจเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมของแรงงานสตรีที่ทำใน เวลาว่าง

2.3 บทบาทด้านการเรียนรู้เทคโนโลยีการเกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ซึ่ง สตรีเกษตรกรมีส่วนในการตัดสินใจและกระทำการเปลี่ยนแปลงวิธีการประกอบอาชีพหรือวิธีการผลิต มีการปรึกษาหารือร่วมกับสามีหรือครอบครัว

3. บทบาทในด้านการมีส่วนร่วมในสังคม การเมือง และการปกครอง แม้รัฐธรรมนูญ การปกครอง พ.ศ. 2475 จะให้สิทธิและเสรีภาพแก่ชายและหญิงเท่าเทียมกัน กฎหมายเลือกตั้งฉบับ แรก พ.ศ. 2476 จะให้หญิงและชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน

ดังนั้น หากกล่าวถึงบทบาทก็จะต้องกล่าวถึงสถานภาพด้วย ซึ่งติดตัวมาแต่กำเนิดโดย ธรรมชาติและถือได้ว่าเป็นข้อกำหนดทางเงื่อนไขของสรีระและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ มี นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสถานภาพสตรี เช่น

ปพาณิ ฐิติวัฒนา (อ้างถึงใน ลัดดา ชัชวาล. 2544 : 8) ได้กล่าววาทั้งสถานภาพและบทบาท เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้เลย เสมือนหนึ่งเป็นคนละด้านของเหรียญ ทั้งนี้เพราะเมื่อสถานภาพ เป็นที่รวมแห่งสิทธิและหน้าที่และบทบาทก็เป็นลักษณะเคลื่อนไหว (Dynamic) ของสถานภาพ เพราะบทบาทเปรียบได้กับบทละครที่กำกับให้ผู้ที่ป็นเจ้าของบทบาทนั้นจะต้องแสดงไปตาม บทบาทของตนเอง ส่วนตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นตัวกำหนดบทบาทและผู้มีตำแหน่งจะปฏิบัติ หน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ลินตัน (Linton. 2535 อ้างถึงใน ลัดดา ชัชวาลย์. 2544 : 9) ดังนั้นสถานภาพ หมายถึง ฐานะ ตำแหน่ง หรือเกียรติยศของ บุคคลที่ปรากฏในสังคมซึ่งบอกถึงสิทธิหน้าที่หรือบทบาทของตำแหน่งนั้น ตลอดจนเป็นสิ่งจำแนก ความแตกต่างทางสังคม ซึ่งจะมีผลให้สามารถแสดงบทบาทได้อย่างถูกต้องเหมาะสม จำนวน อดิวัฒน์สิทธิ์ (2540 อ้างถึงใน นภาพร ชมดวง. 2546 : 21) ได้อธิบายไว้ว่า สถานภาพ เป็นตำแหน่ง ของบุคคลในสังคมหรือในกลุ่ม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมบุคคลทุกคนย่อมมีตำแหน่งต่าง ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ตำแหน่งบางตำแหน่งเป็นสิ่งที่มิกับทุกคนหรือเกือบทุกคน เช่น ตำแหน่งเป็นลูก เป็นพี่น้อง เป็นศาสนิก เป็นสามี ภรรยา เป็นต้น ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่คนในสังคมนั้น ๆ กำหนดขึ้นเป็นหลักสำคัญสำหรับแจกแจงหน้าที่ความรับผิดชอบและสิทธิต่าง ๆ แก่สมาชิก กล่าวไว้ว่า สถานภาพคือ ตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม (Social Position) ในระบบการแบ่งงานของ สังคมนั้นเอง

ทั้งนี้ ยังสามารถกล่าวได้ว่าบทบาทเป็นหน่วยทางโครงสร้างของระบบทางสังคมอีกหน่วย หนึ่ง อันประกอบไปด้วยบรรทัดฐานซึ่งเชื่อมโยงกับชุดหนึ่ง สำหรับการทำหน้าที่เฉพาะเจาะจงของ ระบบ “ตำแหน่ง” หรือ สถานภาพประกอบไปด้วย บทบาทชุดหนึ่งและเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึง “ที่ตั้ง” ของบุคคลนั้น ๆ ในระบบทางสังคมลักษณะความถ้อยที่ถ้อยอาศัยกระทำของบทบาท ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ในระบบเข้าด้วยกัน “ความถ้อยที่ถ้อยอาศัยปฏิบัติทางบทบาท หมายความว่า การกระทำบทบาทหนึ่งพาดพิงหรือกำหนดให้มีการกระทำของอีกบทบาทหนึ่ง เช่น บทบาทของ “สามี” จำต้องมีบทบาทของ “ภรรยา” (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์. อ้างถึงใน ฌญูฐิยาภรณ์ ศรีสุบรรณ. 2540 : 18-19) การปฏิสังสรรค์กับบุคคลอื่น บุคคลต้องพิจารณาตนเองและคนอื่นว่า เป็นเจ้าของ “สถานภาพ” การแบ่งแยกสถานภาพโดยอาศัยสถานภาพทางเพศในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น จากการศึกษาศิริทิพย์ หมั่นทรัพย์ (2543 : 36) พบว่าการสร้างความเป็นหญิงชายเชิงอุดมการณ์ สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงบทบาทหน้าที่ที่ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีและส่งเสริม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของผู้หญิงและผู้ชายออกมาเป็นรูปธรรมที่ยอมรับอย่าง กว้างขวาง อย่างไรก็ตามสังคมแต่ละแห่งจะมีวิธีการผลิตเป็นลักษณะพื้นฐานของการจัดระเบียบ ทางสังคม สมาชิกในชุมชนต่าง ๆ จะใช้ยุทธวิธีที่แตกต่างกันเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารและการผลิต

สินค้า ความหลากหลายของวิธีการผลิตไม่ว่าเป็นการเก็บหาอาหาร (Foraging) การเลี้ยงสัตว์ (Pastoralism) การเพาะปลูกแบบทำไร่ทำสวน (Horticulture) การเกษตรกรรม (Agriculture) และการอุตสาหกรรม (Industry) ล้วนแต่มีส่วนในการกำหนดโครงสร้างสังคม ระบบครอบครัว การจัดความสัมพันธ์ทางการผลิต วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน กล่าวได้ว่า บทบาทชายหญิงซึ่งเป็นผลผลิตของการสร้างวัฒนธรรมให้มีบทบาทในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

ในการทำความเข้าใจเรื่องสถานะทางเพศในสังคมไทย บทความเรื่อง Understanding Gender and Sexuality in the Thai Society โดย ยศ สันตสมบัติ (อ้างถึงใน เนตรดาว แพทย์กุล. 2544 :18-19) เห็นว่าปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศในสังคมไทย มีอยู่ 6 ประการ ได้แก่

หนึ่ง ระบบเครือญาติ (Kinship System) และตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในระบบครอบครัว (Family System) เช่น งานศึกษาจำนวนมากที่ศึกษาสังคมชวาภาคเหนือยืนยันว่าผู้หญิงเหนือจัดให้มีสถานภาพค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมอื่นเนื่องจากการสืบทอดมรดกและที่ดินผ่านทางลูกสาว การกำหนดให้ลูกเขยต้องย้ายเข้ามาอยู่บ้านภรรยาภายหลังแต่งงานเป็นการสะท้อนการสืบสายสกุลมาตุพงศ์ (Matrilocal Residence) ความเข้มแข็งของเครือญาติฝ่ายหญิงและอุดมการณ์เรื่องผีปู่ย่าของฝ่ายแม่ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกสาวรวมถึงมีบทบาทในการผลิตภาคเกษตรกรรมและในทางการค้าสูง แต่เมื่อการขยายตัวทางการผลิตเพื่อการค้า การใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นและการอพยพแรงงานออกไปนอกหมู่บ้าน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการสืบทอดมรดก กฎการย้ายถิ่นฐานภายหลังแต่งงาน การลดทอนความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ รวมถึงมีความแตกต่างเหลื่อมล้ำในสังคมชนบทเพิ่มมากขึ้น

สอง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ความเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ มรดก กฎการย้ายถิ่นฐานภายหลังแต่งงาน การลดทอนความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ รวมถึงมีความแตกต่างเหลื่อมล้ำในสังคมชนบทเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ความเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัวและระบบเครือญาติควรจะถูกพิจารณาภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของพันธมิตรทางชนชั้นใหม่ ๆ ความแตกต่างภายในการเปลี่ยนสภาพสิ่งแวดล้อมการกลายเป็นเมืองมากขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของแบบแผนเชิงจารีตประเพณี

สาม ชนชั้น (Class) กับความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) ในสังคมที่มีความเป็นพหุสังคม เช่น ในสังคมไทยสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศถูกสร้างขึ้นในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนต่างชนชั้นและชาติพันธุ์ การจะทำความเข้าใจประเด็นนี้จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีอยู่อย่างซับซ้อนในสังคมด้วย

สี่ การเปลี่ยนแปลงกลไกการควบคุมทางเพศ (Changing Modes of the Regulation of Sexuality) ทั้งในระบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลไกการควบคุมทางเพศในระบบที่เป็นทางการมักจะเกี่ยวข้องกับการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนาที่กำหนดหน้าที่กำกับและควบคุมพฤติกรรมทางเพศ

ห้า ความสัมพันธ์ทางเพศกับการทำให้เพศกลายเป็นเรื่องทางการค้า (Gender Relations and Commercialization of Sexuality) ในการทำความเข้าใจกับเรื่องสถานะทางเพศกับความสัมพันธ์ทางเพศในสังคมไทยจำเป็นต้องทำความเข้าใจในเรื่องผลกระทบของการขยายตัวของระบบทุนนิยมในชุมชนกับการทำให้เพศกลายเป็นเรื่องการค้า ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

หก ความสัมพันธ์ทางเพศกับการเพิ่มขึ้นของอัตลักษณ์ทางเพศแบบใหม่ (Gender Relations and the Emergence of New Forms of Sexual Identities) การแสดงตัวตนของกลุ่มทางสังคมที่มีอัตลักษณ์ทางเพศแบบใหม่ เช่น การเพิ่มขึ้นของเกย์ เลสเบียน กระจะเทย ทอมบอย ในสังคมไทยกับความเชื่อในเรื่องสถานะทางเพศที่เปลี่ยนแปลงไปนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ แต่กลับถูกละเลยไปในการศึกษาความสัมพันธ์ทางเพศและความเป็นเพศในสังคมไทย

ดังนั้น สถานภาพจึงกำหนดว่าบุคคลนั้นจะต้องได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม เป็นสิทธิหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นจะต้องมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะตัวบุคคลทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่นและมีอะไรเป็นเครื่องหมายของคน พวงเพชร สุรัตน์ทิวกุล (2542 อ้างถึงใน นภาพร ชมดวง. 2546 : 21) ได้กล่าวว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติตามสถานภาพที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ โดยสถานภาพจะเป็นตัวกำหนดว่าจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร สถานภาพที่มีความสำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้บทบาทของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน (เจริญ ศิริวงศ์. 2543 : 19) สถานภาพของบุคคลที่ติดตัวมาแต่กำเนิด มีดังนี้

1. สถานภาพทางอายุ (Age Status) บุคคลที่ได้รับสถานภาพตามเกณฑ์ของอายุ เช่น ผู้เยาว์ ผู้ใหญ่ ตามกฎหมายกำหนดว่าหญิงชายบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุ 20 ปีบริบูรณ์ คนที่บรรลุนิติภาวะกับยังไม่บรรลุนิติภาวะย่อมมีสิทธิหน้าที่ต่างกัน
2. สถานภาพทางเชื้อชาติ (Race Status) เช่น นิโกร มองโกล จีน แขก ฯลฯ
3. สถานภาพทางถิ่นกำเนิด (Regional Status) บุคคลในถิ่นใดย่อมได้สถานภาพว่าเป็นคนของท้องถิ่นนั้น เช่น เกิดภาคเหนือก็ได้รับสถานภาพเป็นชาวเหนือ เกิดทางภาคใต้ก็เป็นชาวปักษ์ใต้ เกิดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เป็นชาวอีสาน
4. สถานภาพของชั้นสังคม (Class Status) บุคคลที่เกิดมาจากครอบครัวของชนชั้นต่ำก็มีสถานภาพเป็นคนชั้นต่ำ เกิดจากครอบครัวที่เป็นของชนชั้นสูงก็ได้รับสถานภาพเป็นคนชั้นสูง เช่น เป็นลูกเศรษฐี ลูกพระยา ลูกคนจน และถ้าพ่อแม่เป็นคนใช้ ลูกเกิดมาก็มีสถานภาพเป็นลูกคนใช้

5. สถานภาพทางวรรณะ (Caste) ในบางสังคม เช่น สังคมฮินดู ซึ่งจะมีการแบ่งออกเป็นชั้นวรรณะใหญ่ ๆ 4 วรรณะ ตามหน้าที่การงาน คือ พราหมณ์ทำหน้าที่ทางศาสนา กษัตริย์ทำหน้าที่รบและปกครอง แพศย์ทำหน้าที่ค้าขายและเกษตรกรรม สุทรทำหน้าที่ทางช่างฝีมือและรับใช้บุคคลที่เกิดมาในวรรณะใดก็จะได้สถานภาพติดตามสถานภาพของบิดามารดา

6. สถานภาพทางศาสนา (Religion) เป็นสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดอีกทางหนึ่งจากการที่พ่อแม่นับถือศาสนาใด ลูกที่เกิดมาก็จะเป็นศาสนิกชนของศาสนานั้น เช่น พ่อแม่ นับถือศาสนาพุทธ ลูกก็นับถือศาสนาพุทธ พ่อแม่ นับถือศาสนาอิสลามลูกก็นับถือศาสนาอิสลาม สถานภาพทางศาสนาที่ได้มาโดยกำเนิดนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ถ้าบุคคลนั้น โตขึ้นและเกิดความเชื่อเลื่อมใสในศาสนาอื่น เขาก็อาจเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นตามเสรีภาพที่สังคมกำหนดให้

ส่วนสถานภาพที่ได้มาโดยความสามารถหรือสถานภาพโดยการกระทำเป็นสถานภาพที่ต้องดิ้นรนขวนขวายด้วยความสามารถของตนเอง อาจต้องการศึกษาประสบการณ์ ซึ่งสถานการณ์ประเภทนี้เป็นสถานภาพที่ได้มาภายหลังอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำและสังคมกำหนดให้ เช่น ตำแหน่งผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี นายแพทย์ ผู้จัดการ ช่างไม้ ปลัดกระทรวง สถานภาพโดยการกระทำมีดังนี้

1. สถานภาพทางสมรส (Marital Status) หญิงชายทำการสมรสกันแล้ว ฝ่ายชายสถานภาพเป็นสามี หญิงเป็นภรรยา

2. สถานภาพทางการเมือง (Political Status) บุคคลที่สนใจอยู่ในวงการเมือง ย่อมได้รับสถานภาพทางการเมือง เช่น สมาชิกของพรรคการเมือง วุฒิสมาชิก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

3. สถานภาพทางการศึกษา (Education Status) ผู้ศึกษาย่อมได้สถานภาพตามวุฒิที่ตนศึกษา เช่น เป็นบัณฑิต คุุณบัณฑิต ฯลฯ

4. สถานภาพทางบิดามารดา (Parental Status) ได้แก่ การเป็นพ่อเป็นแม่

5. สถานภาพทางอาชีพ (Occupational Status) สังคมประชาธิปไตยให้โอกาสในการเลือกประกอบอาชีพได้ตามความสามารถ บุคคลจึงได้สถานภาพตามประเภทอาชีพ เช่น ช่างไม้ ช่างนา ช่างสวน วิศวกร นายแพทย์ เป็นต้น

ดังนั้น จะกล่าวได้ว่าสถานภาพของสตรีย่อมมีความผูกพันกับบุคคลรอบข้าง แต่สตรีมีทางเลือกชีวิตของตนเองได้มากน้อยแค่ไหนหรือมองว่าสถานภาพสตรีเป็นความหมายของการขีดขั้นของสตรีที่จะเข้าถึงและเข้าควบคุมทรัพยากรวัตถุ ได้แก่ อาหาร รายได้ ที่ดิน และความมั่นคงสมบูรณ์ในรูปแบบต่าง ๆ และทรัพยากรทางสังคม ได้แก่ ความรู้ พลัง และเกียรติภูมิ ภายใต้อุปสรรคในชุมชนและในสังคมทั่วไป ขีดขั้นดังกล่าวกำหนดจากความจริงมากกว่าที่จะเป็นไปตามนิคินัย โดยวัดสถานะของสตรีตามลำพัง และโดยเปรียบเทียบกับสถานะของบุรุษ White (1979)

อ้างอิงใน บูศรี กิติ์ดำรง. 2526 : 17) การอยู่ร่วมกันในสังคม บุคคลสามารถรับรู้สถานภาพของคนอื่นในสังคมเพื่อการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างราบรื่นได้ต้องอาศัยเครื่องบ่งชี้หรือเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่าคนนั้นมีสถานภาพอะไรในสังคมนั้น ๆ เรียกว่าสัญลักษณ์ของสถานภาพ (Status Symbol) ซึ่งมีทั้งที่เป็นภาวะทางชีวภาพ ได้แก่ เพศ อายุ สีผิว เชื้อชาติ ฯลฯ แล้วยังอาจอาศัยเครื่องบ่งชี้ทางวัฒนธรรม (Cultural Traits) ได้แก่ ภาษาพูด เครื่องแบบ การแต่งกาย อาชีพ เครื่องใช้ หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่แสดงถึงฐานะของบุคคล เช่น แหวน เครื่องเพชร ยี่ห้อรถยนต์ ที่อยู่อาศัย เป็นต้น (พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. 2542 อ้างถึงใน นภาพร ชมดวง. 2546 : 26)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสถานภาพ คือ บทบาท และสถานภาพก็เป็นตำแหน่ง แต่บทบาท คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ ดังนั้นสถานภาพและบทบาทมักจะคู่กัน ซึ่งหมายถึงภาระหน้าที่หรือรูปแบบพฤติกรรมที่บุคคลต้องกระทำ เมื่อดำรงสถานภาพใดสถานภาพหนึ่งหรือตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งซึ่งการกระทำหรือรูปแบบพฤติกรรมดังกล่าวเป็นผลมาจากการคาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ในสังคม รวมทั้งความคิดเห็นจากผู้ดำรงตำแหน่งนั้นด้วย (ธงชัย ศรีเมือง. 2545 : 11) ในสังคมไทยมักจะมองว่าผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ และสติปัญญา ผู้ชายจึงมักจะมีฐานะเป็นผู้นำเสมอและผู้หญิงเป็นผู้ตาม การแสดงสถานภาพซึ่งก็คือการกระทำตามบทบาททางสังคมนั้นผู้ชายมักจะทำงานเกี่ยวข้องกับงานนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงต้องรับภาระงานในบ้านเท่านั้น

จากแนวคิดของ โคลีแมน (Coleman. 1980 อ้างถึงใน เกศรี วิวัฒนปฐพี. 2546 : 16) เห็นว่าบทบาททางเพศ คือ ชุดแห่งมาตรฐานพฤติกรรมที่เหมาะสมระหว่างเพศชายและเพศหญิงในบริบทของสังคม แต่ทาลคอต พาร์สัน (Talcott Parson. 1964) ก็เสนอว่าจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาท (Role Differentiation) จะเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษากลุ่มสังคมทุกกลุ่ม การจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทในหน้าที่ทางสังคมสืบทอดกันมาเป็นการกำหนดบทบาทสถานภาพหนึ่ง ๆ ทางสังคมอย่างชัดเจน

ในด้านการพัฒนาสังคมบทบาทสตรีตามแนวคิดของ ฟิว (Friedl. 1974 อ้างถึงใน เกศรี วิวัฒนปฐพี. 2546 : 19) สรุปว่าการพัฒนามีแนวคิดมาจากผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบหรือมีฐานะด้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจึงพยายามสร้างอำนาจโดยมองว่าหากอำนาจจำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ผู้ชายย่อมเป็นผู้มีอำนาจและมีบทบาทในที่สาธารณะ แต่ถ้าหากอำนาจหมายถึงความสามารถในการให้กำเนิด การสร้าง หรือกำหนดบุคลิกภาพ การปลูกฝังค่านิยมให้ความรักหรือความเกลียดแค้นสมาชิกในครอบครัว โครมิชีวิตอยู่รอดหรือไม่ถือเป็นอำนาจที่อยู่ในมือผู้หญิง นอกจากนั้นการที่ผู้หญิงมีความเหลื่อมล้ำในสังคม แองเกล (Engels. 1972 อ้างถึงใน เกศรี วิวัฒนปฐพี. 2546 : 19) ได้สรุปว่าการพัฒนาการผลิตสัมพันธ์กับการถือครองทรัพย์สิน ความแตกต่างด้านรายได้ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม

เกิดขึ้นจากสาเหตุทางเศรษฐกิจและการแบ่งชนชั้นในสังคมแต่ละยุคคือผู้หญิงยุคโบราณใช้ชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ เก็บของป่าล่าสัตว์ มีสิทธิเท่าเทียมกับเพศชายทั้งด้านเศรษฐกิจและการตัดสินใจ และผู้หญิงในสังคมชนเผ่ามักถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วม สาเหตุมาจากการแลกเปลี่ยนและความสามารถเฉพาะทาง ผู้ชายมีบทบาทในการล่าสัตว์คิดต่อการค้ากับคนภายนอก บทบาทหญิงจึงลดความสำคัญลง ชีวิตเริ่มต้นของหญิงมาจากการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ผู้ชายจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการพัฒนา จึงมีอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขทางสังคม รวมทั้งกีดกันการมีสิทธิของผู้หญิง แม้แต่บทบาทของผู้หญิงก็ยังถูกจำกัดอยู่ในหน้าที่ดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับภาวะเจริญพันธุ์ ได้แก่ การเป็นมารดา ภรรยา และบุตรเป็นหลัก ส่วนบทบาทในฐานะผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีน้อยมาก ผู้หญิงไม่อยู่ในฐานะมีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่ทรัพยากรเหล่านั้นผู้หญิงเป็นผู้จัดหาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทรัพยากรน้ำ พืชพันธุ์ เป็นต้น แต่อำนาจในการจัดสรรทรัพยากรจะอยู่ที่ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดในการพัฒนาบทบาทผู้หญิงให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนา (Women in Development) จำแนกได้ 3 บทบาท คือ 1) บทบาทการผลิต (Production) 2) บทบาทการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Reproduction) 3) บทบาทเพื่อชุมชน (Community Management) บทบาทสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาสังคมเป็นความสามารถตามความถนัดและความพอใจของตน สุธีรา ทอมสัน. (2538 อ้างถึงใน รุ่งทิพย์ ชาญชัยสิริกุล. 2546 : 11-12) ได้กล่าวถึงปัญหาการพัฒนาว่าสาเหตุที่ผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้เท่าเทียมกันกับผู้ชายในด้านการพัฒนา เนื่องจากการขาดโอกาสทางการศึกษา ฝึกรบและฝึกออาชีพ การไม่ได้รับสินเชื่อเพื่อการผลิต การไม่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่สำคัญต่อการผลิต รวมถึงกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม วัฒนธรรม และความคิดความเชื่อในบทบาทดั้งเดิมของผู้หญิง การที่จะขจัดอุปสรรคจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงปัจจัยที่จำเป็นและประการสำคัญที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ก็คือ การสรรหาผู้หญิงที่มีความมุ่งมั่นที่จะนำการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยน โครงสร้างสังคม

อย่างไรก็ดี เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทสตรีจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจถึงแนวคิดสตรีด้านต่าง ๆ โดยการเชื่อมโยงถึงสถานภาพทางเพศ บทบาททางเพศ ในบริบทของกระแสสังคมสมัยใหม่ จากอดีตที่ถือผู้ชายเป็นใหญ่ และมักจะมองว่าหญิงคือยกว่า แต่ในทางกลับกันสถานภาพและบทบาทของสตรีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้เผ่าพันธุ์คงอยู่ทั้งในแง่มุมมองของวัฒนธรรม จารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งจะถือได้ว่าเป็นเพียงสิ่งเดียวที่เป็นอำนาจตามธรรมชาติของสตรี แต่ในทางกลับกันอำนาจนี้ก็ถูกรอบงำด้วยเพศชาย ดังนั้น หญิงจำเป็นจะต้องสร้างพื้นที่อำนาจ เพื่อการมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับชายด้วยการสร้างพลังอำนาจให้กับตนเอง

โดยสรุปแล้ว พบว่าบทบาทของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลที่เป็นเจ้าของบทบาทนั้นตามสถานภาพที่ได้รับมา ซึ่งบทบาทจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม

ซึ่งเจ้าของบทบาทจะต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไรในการตอบสนองกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งจะทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกดำเนินไปอย่างราบรื่น ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดบทบาทสตรี 3 ด้าน ซึ่งได้แก่ บทบาทด้านการเจริญพันธุ์โดยจะเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวในด้านการเลือกวิธีการคุมกำเนิดและจำนวนบุตรที่สตรีจะต้องรับภาระเลี้ยงดู สำหรับบทบาทด้านการผลิตซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของสตรีเพราะแรงงานสตรีมีส่วนสำคัญต่อการผลิตภายในครอบครัว ในบทบาทการผลิตของสตรีจะมีบทบาททั้งภายในครอบครัวและเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมเพื่อนำรายได้เข้าสู่ครอบครัว นอกจากนี้ สตรียังมีหน้าที่ในการดูแลคนในครอบครัวและเครื่องมือต่าง ๆ ภายในบ้านของตนเอง และยังมีส่วนตัดสินใจในขั้นตอนการผลิตอีกด้วย ในบทบาทด้านการมีส่วนร่วมในชุมชนเมื่อสตรีเป็นสมาชิกของชุมชนใดชุมชนหนึ่งย่อมต้องมีบทบาทและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อชุมชนหรือสังคมนั้น เช่น การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การเข้าร่วมการประชุมของชุมชนเป็นประจำทุกเดือน การมีแบ่งปันความคิดและความสามารถของตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน การร่วมอบรมความรู้ เช่น อบรมด้านอาชีพหรือความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว

2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการหนึ่งที่สนับสนุนให้ประชาชนมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องอยู่ที่อำนาจในการตัดสินใจของประชาชนที่จะเลือกดำเนินชีวิตในชุมชนหรือกิจกรรมการพัฒนาด้วยตนเอง ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม

WHO/UNICEF (1978 อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2546 : 196) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 อ้างถึงใน ชาตภูมิรินทร์ (พัฒนศักดิ์) นนทบุรี : ออนไลน์) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการดำเนินงานร่วมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและการปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม แต่ยังมีผู้เสนอว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular Participation) คือ กระบวนการซึ่งผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสนั้นเพื่อแบ่งปันในสิ่งที่เขามี แสดงในสิ่งที่เขารู้สึกบ่ง บอกในสิ่งที่เขาต้องการ และฝึกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อกำหนดการดำเนินการให้ถึงซึ่งอะไร ที่ไหน และอย่างไร ที่เขาทั้งหลายคิดว่าพวกเขาจะได้อยู่ในฐานะที่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานการพัฒนาต่าง ๆ น้อยที่สุด ได้มีนักการศึกษาการพัฒนาได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการ คือ (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, 2547 : 34-35)

1. การมีส่วนร่วมแนวระดับ (Horizontal Participation) คือ การที่ประชาชนพยายามมีส่วนร่วมโดยพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายต่าง ๆ เป็นการมีส่วนร่วมในทางการเมือง เช่น การเลือกผู้แทน การเสนอความคิดเห็นต่อสมาชิกสภา การรณรงค์หาเสียง การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมแนวตั้ง (Vertical Participation) เป็นการร่วมที่โอกาสของสมาชิกในชุมชนมีการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับผู้นำหรือเจ้าหน้าที่ เพื่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกันและกัน

3. การมีส่วนร่วมในทางการบริหาร (Participation in Administrative Processes) จะมีส่วนเข้าช้อนกับการมีส่วนร่วม 2 แบบข้างต้น แต่จะมีความเฉพาะเจาะจงในเรื่องการตัดสินใจมากกว่า เช่น การที่ชาวบ้านจะตัดสินใจรับหรือไม่รับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การร่วมวางแผนตลาดชุมชน เป็นต้น

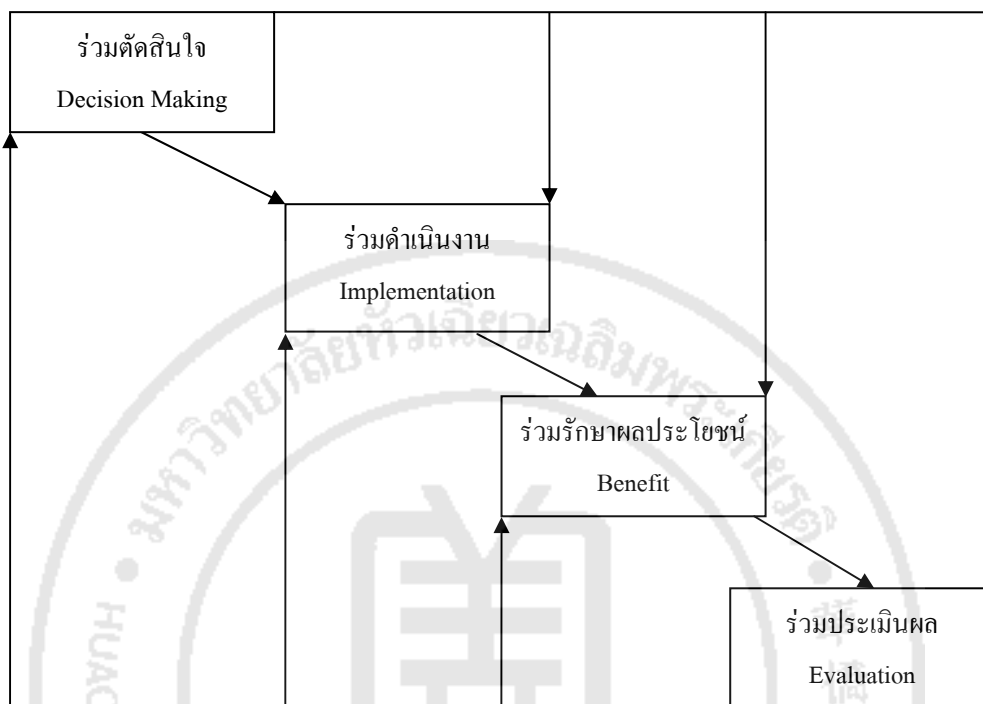
Cohen & Uphoff (1980 อ้างถึงใน จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, 2550 : 9-11) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ (Benefit)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

แนวคิดของ Cohen & Uphoff สามารถสรุปเป็นแผนภูมิที่ 2.1 เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1

แนวคิดของ Cohen & Uphoff

ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมมากรัฐบาลก็มีอำนาจน้อยลง ในทางกลับกันถ้าประชาชนมีส่วนร่วมน้อยรัฐบาลก็จะมีอำนาจมาก แต่เป็นอำนาจที่ไม่มั่นคง

วิธีการแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความละเอียดอ่อนของการแบ่งเป็นสำคัญ การแบ่งลำดับขั้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้จากระดับต่ำสุดไปหาสูงสุดออกเป็น 7 ระดับ และจำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมจะเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับระดับการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้าร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมก็จะลดลง ตามลำดับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงตามลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ได้แก่ (1) ระดับการให้ข้อมูล (2) ระดับการเปิดรับฟังความคิดเห็น (3) ระดับการปรึกษาหารือ (4) ระดับการวางแผนร่วมกัน (5) ระดับการร่วมปฏิบัติ (6) ระดับร่วมติดตามตรวจสอบ (7) ระดับการควบคุมโดยประชาชน แต่ละระดับมีสาระสำคัญดังนี้ (จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร. 2550 : 9-11)

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุดและเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลกับประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผนโครงการแต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องกับใด ๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจทำได้

หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ การทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ

2. ระดับการเปิดรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน เป็นระดับที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือผู้วางแผน โครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ การจัดทำโครงการต่าง ๆ การบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ แล้วขอความเห็นจากประชาชนผู้เข้ามารับฟัง เป็นต้น

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าการเปิดรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและประชาชนเพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นข้อสงสัยต่าง ๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ กล่าวคือ เป็นเรื่องการมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการและผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ เหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยาก ซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก แต่ยังหาข้อยุติไม่ได้ จนกลายเป็นเรื่องที่ค้างคาใจกัน การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งกรณีเขื่อนปากมูลและกรณีเหมืองแม่เมาะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย น่าจะสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมในระดับนี้ เพราะใน 3 ระดับแรกได้ทำมาแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคได้

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกัน คือ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมดำเนินการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

6. ร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีผู้มีส่วนร่วมน้อยแต่มีประโยชน์ที่ผู้เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบสามารถคอยติดตามการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ได้ รูปแบบของการติดตามตรวจสอบหรือประเมินผลอาจอยู่ในรูปแบบของการจัดตั้งคณะกรรมการติดตามประเมินผลที่มาจากหลายฝ่าย การสอบถามประชาชนโดยทำการสำรวจเพื่อให้ประชาชนประเมิน เป็นต้น

7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการกำกับดูแลโครงการต่าง ๆ ในรูปของคณะกรรมการภาคประชาชนหรือเพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งทางความคิดที่มีอยู่ในรูปของการลงประชามติ เป็นต้น สำหรับการลงประชามติมีข้อสังเกตและข้อแนะนำสองประการคือ ประการแรก การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้ดีเพียงใดอย่างน้อยขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและ

กระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึงเพียงใด และประการที่สอง ในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้ว การลงประชามติจะมีผลบังคับให้รัฐบาลปฏิบัติตาม สำหรับประเทศไทยการลงประชามติว่าจะรับร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 มีผลต่อการจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้หรือไม่เช่นกัน แต่หากมีจำนวนผู้มาลงประชามติน้อยกว่าครึ่งของผู้มีสิทธิออกเสียง และผลออกมาว่าฝ่ายที่ยอมรับเป็นฝ่ายชนะ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญก็ยังไม่มีความชอบธรรมอยู่ดี ดังนั้นจึงต้องกลับไปหาคำสั่งเกิดประการแรกที่ต้องเร่งรณรงค์ทำความเข้าใจจุดเด่นจุดด้อยให้ประชาชนรับทราบ แล้วกระตุ้นให้ประชาชนมาออกเสียงลงประชามติให้มากที่สุด และถ้ามีประชาชนผู้มีสิทธิมาใช้สิทธิกันมากกว่าครึ่ง ผลของการลงประชามติจะออกมาอย่างไรก็น่าจะมีความชอบธรรมมากขึ้น

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการ International Association Public Participation ได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วม 5 ระดับดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงาน แอลงขาว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และความคิดเห็น เพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

4. ความร่วมมือ ซึ่งเป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมโดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจและมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546 : 205) ได้กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปมีดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงานและร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุนหรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจโดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์ (อ้างถึงใน สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547 : 5) ได้ขยายความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็น ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรม ซึ่งนำไปสู่และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาและเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียม

2. การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้ามาเกี่ยวข้องโดยสมัครใจและเป็นประชาธิปไตยในกรณีต่อไปนี้

2.1 การเอื้อให้เกิดความพยายามพัฒนา

2.2 การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

2.3 การตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบาย การวางแผน และดำเนินโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

3. เมื่อพิจารณาในแง่นี้ การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างส่วนที่ประชาชนลงแรงและทรัพยากร เพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนลงแรงดังกล่าว

4. ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจผิดแผกแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายและโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอน **บัณฑูร อ่อนดำ** (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2546 : 201-202)

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานหรือเข้ามาร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์ จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

ดังนั้น ขั้นตอนหรือกระบวนการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาในทุกๆ ระดับ ตั้งแต่องค์กร ชุมชน ได้มีนักวิชาการได้ให้เหตุผลและความจำเป็นของกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น พัชรีย์ สิโรต (2546 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2546 : 193) ได้ให้เหตุผลและความจำเป็นของกระบวนการมีส่วนร่วมว่า

1. การรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจของรัฐในฐานะเป็นมาตรการทางกฎหมายเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย เพราะในอดีตสังคมไทยมีการพูดถึงการมี

ส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวางในแง่ของหลักการ ประโยชน์ และความจำเป็น หากแต่การดำเนินการให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนหรือไม่นั้น เป็นเอกสิทธิ์ของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะตามหลักการปกครองที่ยึดถือกันนั้นมองว่าการใช้อำนาจที่ชอบด้วยกฎหมายย่อมเป็นการกระทำเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะด้วยตัวมันเองจึงไม่จำเป็นต้องมีการสอบถามหรือรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก่อนการตัดสินใจของหน่วยงานรัฐ สถานการณ์นี้เริ่มเปลี่ยนไปเมื่อมีการใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ โดยวิธีประชาพิจารณ์และการรับรองสิทธิ ในการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งแต่การร่วมรับรู้ ร่วมให้ข้อมูล ร่วมกระทำการ ร่วมตรวจสอบ จนถึงร่วมตัดสินใจ

2. ปัญหาความเข้าใจไม่ตรงกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายเห็นร่วมกันถึงความสำคัญและประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งในทางการเมืองและการบริหาร หากแต่การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นหลักการที่มีความหมายกว้างขวาง ซึ่งรวมรูปแบบที่มีระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจให้ตรงกันกับแนวคิด กระบวนการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

3. การขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการรับฟังความคิดเห็นและการปรึกษาหารือที่หลากหลาย ซึ่งหลายฝ่ายเข้าใจผิดว่าการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนหมายถึงประชาพิจารณ์หรือการมีส่วนร่วม แต่ในความหมายที่แท้จริงหมายถึงกระบวนการในทุกระดับของการปฏิบัติ ตามภารกิจที่จะลดความขัดแย้งและการรวมพลังที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนา

ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการสนับสนุนการปฏิบัติงานของทุกฝ่าย โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐและภาคเอกชน สำหรับพัฒนาการของการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นแผนแม่บทในการบริหารและปกครองประเทศหลาย ฉบับนับตั้งแต่ช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่งจะปรากฏเป็นครั้งแรกในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) และรัฐได้ใช้การมีส่วนร่วมนี้เป็นเครื่องมือให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการของรัฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเมื่อ 25 ปีที่ผ่านมา เป็นแนวคิดที่ไม่ใช่การมีส่วนร่วมที่แท้จริง และแนวคิดดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 และฉบับที่ 7 จนกระทั่งถึงช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) รัฐได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและสนับสนุนประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเป็นขั้นตอนที่ชัดเจน โดยเริ่มต้นจากการปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของ

หน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนชุมชนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างโอกาสให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการและกิจกรรมทางการพัฒนาเป็น 2 ระบบควบคู่กันไป คือ ระบบการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการพัฒนา ร่วมกับภาครัฐซึ่งเป็นระบบที่มีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันและระบบการจัดการกิจกรรมการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนในด้านนโยบาย มาตรการ และงบประมาณสนับสนุน มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลในโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรัฐจะต้องจัดให้มีขั้นตอนประชาพิจารณ์โครงการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การริเริ่มแนวคิดโครงการ จัดเตรียมโครงการ และการดำเนินโครงการ การจัดให้มีกระบวนการหรือกลไกการบริหารจัดการของรัฐที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การจัดทำแผน และดำเนินการแก้ไข ปัญหาของชุมชน การสนับสนุนให้มีคณะกรรมการของประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นให้ร่วมคิด ร่วมทำงาน และเรียนรู้ประสบการณ์ความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน การส่งเสริมให้มีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนหรือท้องถิ่นในการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในการพัฒนา ด้านต่าง ๆ และผลกระทบจากการพัฒนา เสริมสร้างวิสัยทัศน์และสร้างขีดความสามารถในการจัดการหรือการมีส่วนร่วมให้แก่องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน สาธารณชน ภาคธุรกิจเอกชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินแผนงานโครงการของรัฐหรือของชุมชน เช่น การใช้มาตรการจูงใจทางภาษี การสนับสนุนการฝึกอบรมด้านการจัดการและการส่งเสริมความร่วมมือกับฝ่ายอื่น ๆ ในสังคม

เมื่อก้าวเข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐได้เน้นให้มีการพัฒนากลไกและกระบวนการจัดการในเชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดย

ก. ปรับปรุงกฎหมายเพื่อสนับสนุนท้องถิ่นและประชาชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คุ้มครองสิทธิชุมชน และให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน อาทิ การออกพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พระราชบัญญัติป่าชุมชน แก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติประมง พ.ศ. 2490 แก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจการบริหารจัดการและประสิทธิผลของการบังคับใช้กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมรวมทั้งทบทวนกฎหมายป่าไม้เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล ตลอดจนปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองให้สอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งระบบ

ข. เสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานและการทำงานร่วมกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมให้ความรู้แก่แกนนำชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และริเริ่มในชุมชน พัฒนาระบบรวบรวมและจัดทำข้อมูลระดับท้องถิ่นให้สอดคล้องกัน รวมทั้งให้มีเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็น สร้างกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ พร้อมกับเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและแนวคิดอย่างต่อเนื่อง

และเมื่อก้าวเข้าสู่ช่วงเวลาของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) แนวทางการพัฒนาในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติและควบคุมดูแลคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและต่อเนื่องก็ยังคงเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะภาครัฐทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น จะต้องปรับบทบาทจากผู้ควบคุมและสั่งการมาเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวก พร้อมทั้งกระจายอำนาจการเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการไปยังภาคร่วมพัฒนาอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชน รวมทั้งต้องสนับสนุนการใช้สิทธิการดูแลทรัพยากรและพัฒนาองค์ความรู้แก่ชุมชน ตลอดจนสร้างกติกาศักยภาพในการใช้ประโยชน์ของภาคการผลิตและชุมชน โดยปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ และใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งสร้าง เชื่อมโยง และส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้ภาคร่วมพัฒนา และใช้กลไกและการเข้าถึงฐานข้อมูลที่เป็นจริงและถูกต้อง เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขยายบทบาทการจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น โดยพัฒนาทั้งองค์ความรู้ขีดความสามารถในการบริหารจัดการและแนวทางกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมให้แก่ชุมชน

แต่อย่างไรก็ตาม แผนและนโยบายดังกล่าวเป็นเพียงแนวทางในการแปลงไปสู่ภาคปฏิบัติ ยิ่งขึ้นอยู่กับความเข้าใจ ความจริงใจ และความจริงจังของผู้บริหารแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ที่จะบัญชาให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติดำเนินการอย่างจริงจังต่อเนื่องเพียงใด ซึ่งตามหลักการที่ยึดถือปฏิบัติในระบบราชการมักจะยึดระเบียบหรือกฎหมายเป็นตัวตั้ง หากไม่ระบุเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในกฎหมาย การนำเอาหลักการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมลงสู่ภาคปฏิบัติจะขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้บริหารเป็นสำคัญและมักจะถูกละเลยไม่มีการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ดังเช่นพันธกรณีที่กำหนดโดยบทบัญญัติของกฎหมาย (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. 2550 : 5-7)

โดยสรุปแล้วพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามารับรู้และมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนสามารถตัดสินใจและสามารถกำหนดชีวิตด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมเป็นการกระตุ้นให้ประชาชน

ได้ร่วมเรียนรู้สภาพปัญหาของชุมชน การดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการจากภาครัฐ และภาคเอกชนด้วย

2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย

ลิจิต ซีระเวลิน (2521 อ้างถึงใน โชคชัย ศรีหรัญรัตน์. 2543 : 13) กล่าวว่า การเกิดชนกลุ่มน้อยในความหมายตามลัทธิอักษร ได้แก่ ชนกลุ่มที่มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับชนส่วนใหญ่ของประชากรเมืองและเป็นที่มีความแตกต่างจากชนส่วนใหญ่ในด้านต่าง ๆ ในประชาคมหนึ่งอาจมีชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มและอาจไม่มีความสำคัญทางการเมืองเลย แต่ถ้าชนกลุ่มน้อยนั้น ๆ มีอำนาจทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ ชนกลุ่มน้อยดังกล่าวย่อมมีความสำคัญทางการเมืองเพราะอาจมีผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจ รูปแบบการปกครอง รวมทั้งเสถียรภาพของรัฐบาลและการพัฒนาประเทศ

โดยชนกลุ่มน้อยที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองและการปกครอง สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. Pluralistic เป็นชนกลุ่มน้อยที่ต้องการอยู่ร่วมกันโดยสันติในประชาคมของการเมืองร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ โดยมีความภักดีต่อประชากรการเมืองนั้น ๆ แต่ก็ยังมีโอกาสได้รักษาเอกลักษณ์ของตนได้พอสมควร

2. Assimilations เป็นชนกลุ่มน้อยที่ยินดีละทิ้งศาสนา ภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของตน และยอมผสมผสานกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มใหญ่ ทั้งนี้เพราะความภักดีต่อประชากรการเมืองและต่อระบบสังคม และค่านิยมของสังคมนั้น

3. Secessionist เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างกันมากจากชนกลุ่มใหญ่ และสามารถจะถูกผสมกลมกลืนได้ และขณะเดียวกันก็ไม่สามารถจะอยู่ร่วมกันในประชากรการเมือง แบบพหุสภาวะ (Pluralistic) ได้ โดยชนกลุ่มน้อยเหล่านี้จะมีความต้องการเป็นอิสระทางการเมือง ต้องการแยกดินแดนออกมาเป็นรัฐต่างหาก หรือไปร่วมกับรัฐที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน แต่ก็มีนักวิชาการบางท่านได้อธิบายเรื่องของการแยกดินแดน (Secession หรือ Separation) เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มใหญ่และชนกลุ่มน้อยอยู่ในลักษณะที่ขัดแย้งกันจนไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ชนกลุ่มน้อยมักเป็นฝ่ายเรียกร้องที่จะแยกตนเองออกจากอำนาจปกครองของชนกลุ่มใหญ่ จึงได้เกิดประเทศใหม่ ๆ ขึ้นมา ดังเช่นในกรณีของอินเดีย ปากีสถาน และบังกลาเทศ เมื่ออังกฤษปลดปล่อยอินเดียจากภายใต้อาณานิคมอินเดียและปากีสถานซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม เป็นต้น ทั้งนี้การแยกดินแดนถือว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ค่อนข้างรุนแรง ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีอื่น ทั้งสองฝ่ายจึงยังคงมองว่าการแยกดินแดนจะช่วยลดปัญหาให้น้อยลงได้ (ซีระพงศ์ อินทนาม. 2543 : 18)

4. Militant เป็นชนกลุ่มน้อยที่ต้องการเปลี่ยนสภาพจากชนกลุ่มที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง ไปเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองและการปกครองแทนกลุ่มใหญ่

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2542 : 344) ได้กล่าวว่า “ชนกลุ่มน้อยเป็นชนต่างเผ่าหรือต่างเชื้อชาติที่อาศัยรวมกันกับชนเผ่าอื่นหรือเชื้อชาติที่มีจำนวนมากกว่า” ในความต่างต่างนั้น ไม่เพียงแต่ความเป็นเชื้อชาติเท่านั้น แต่ยังมีความแตกต่างทางด้านภาษา วัฒนธรรม ศาสนา และอัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์อีกด้วย อมรา พงศาพิชญ์ (อ้างถึงใน กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2531 : 93-97) ได้กล่าวถึงการมีชนกลุ่มน้อยในสังคม มี 5 ลักษณะ ดังนี้

1. การแบ่งแยกโดยประเพณีหรือความเชื่อทางวัฒนธรรม คือ การที่ระบบสังคมเองแบ่งชนชั้นของประชากรของสังคมออกเป็นระดับต่าง ๆ เช่น ระบบวรรณะในอินเดีย

2. การแบ่งแยกทางลักษณะทางกายภาพ คือ การที่กลุ่มประชากรมีชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากชนกลุ่มใหญ่และตั้งถิ่นฐานไกลจากการติดต่อสื่อสารจากส่วนกลางทำให้กลุ่มประชากรดังกล่าวถูกตัดขาดและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมใหญ่ เช่น ชาวไทยภูเขาในพื้นที่ภาคเหนือ เป็นต้น

3. การผนวกดินแดน คือ การขยายอาณาเขตการปกครองประเทศใด ๆ ที่เป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาหรือการทำสงครามกับประเทศอื่น ๆ ดินแดนที่เพิ่มขึ้นมานี้หากประชากรที่อาศัยอยู่มีความแตกต่างจากส่วนอื่น ๆ ในสังคม ปัญหาชนกลุ่มน้อยก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย

4. การย้ายถิ่นฐาน คือ การที่ประชากรอพยพโยกย้ายเข้าไปอยู่ในสังคมอื่น ๆ โดยที่ผู้เข้าไปอยู่ใหม่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความเป็นอยู่จากคนในสังคมอื่น ๆ เช่น คนผิวดำอพยพเข้าไปเป็นทาสในอเมริกา การลี้ภัยทางการเมือง เป็นต้น แต่ในบางกรณีหากผู้อพยพเข้าไปใหม่มีความสามารถทางเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีที่เหนือกว่าสังคมที่ย้ายเข้าไปอยู่ชนกลุ่มน้อยก็กลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ได้ โดยคนพื้นเมืองดั้งเดิมกลายเป็นชนกลุ่มน้อยได้ เช่น ชาวอังกฤษที่อพยพเข้าสู่ทวีปออสเตรเลีย เป็นต้น

5. การตกเป็นอาณานิคม คือ การบุกรุกของประเทศมหาอำนาจเข้าครอบครองดินแดนที่ด้อยกว่าและกดขี่ชาวพื้นเมืองให้ฐานะต่ำกว่าทั้งที่ชนพื้นเมืองเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ดังนั้นชนกลุ่มน้อยในลักษณะนี้จึงเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมกว่าชนกลุ่มใหญ่ เช่น แอฟริกาใต้ ซึ่งชนผิวขาวยังคงมีอำนาจเหนือคนผิวดำอยู่จนถึงปัจจุบัน

ในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ อมรา พงศาพิชญ์ (อ้างถึงใน ศรันย์ สุดใจ, 2548 : 12) ได้กล่าวไว้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของชนกลุ่มน้อยกับชนกลุ่มใหญ่มีความสัมพันธ์เข้ากันได้กับลักษณะที่ชนกลุ่มน้อยกับชนกลุ่มใหญ่มีความสัมพันธ์ที่เข้ากันไม่ได้ และเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เปิดเผยความสัมพันธ์ที่ชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่เข้ากันได้ จะเกิดขึ้น

เมื่อชนกลุ่มน้อยมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ มีสำนึกของความเป็นพลเมืองและไม่จำเป็นจะต้องสร้างปัญหาเสมอไป ความไม่เหมือนกันอาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้คน 2 กลุ่มร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ได้ ปรากฏการณ์ที่ชนกลุ่มน้อยไม่ได้รู้สึกว่าถูกเอารัดเอาเปรียบไม่ได้ได้รับความเสมอภาคหรือไม่ได้รับความเป็นธรรม ชนกลุ่มน้อยย่อมไม่รู้สึกว่าตนเองแตกต่างจากชนกลุ่มใหญ่และไม่มีความรู้สึกต่อต้านชนกลุ่มใหญ่ การประสานประโยชน์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่จะเกิดขึ้นได้ถ้าต่างฝ่ายต่างเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกันซึ่งขึ้นอยู่กับความเข้าใจในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่และสาเหตุของการเกิดชนกลุ่มน้อย

แนวทางการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อย

ซิมสันและยิงเกอร์ (Simpson และ Yinger อ้างถึงใน ศรีนัย สุดใจ. 2548 : 12) ได้เสนอแนวทางนโยบายการแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อย 6 รูปแบบ คือ

1. การผสมกลมกลืน (Assimilation) คือ นโยบายแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อยโดยผลักดันให้ชนกลุ่มน้อยรับแนววิถีชีวิตชนกลุ่มใหญ่ซึ่งสามารถแบ่งแนวปฏิบัติได้เป็น 2 วิธี คือ การผสมกลมกลืนโดยใช้กำลังบังคับ ซึ่งเป็นการออกกฎข้อบังคับจากรัฐบาลเพื่อบีบให้ชนกลุ่มน้อยละทิ้งแนวทางดั้งเดิมและยอมรับแนวทางของชนกลุ่มใหญ่โดยเร็ว วิธีนี้ทางปฏิบัติเป็นไปได้ยากและประสบผลสำเร็จน้อย ส่วนอีกวิธีหนึ่งคือการ โน้มน้าวให้ชนกลุ่มน้อยหันมายอมรับรูปแบบทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และระเบียบปฏิบัติของชนส่วนใหญ่ โดยวางนโยบายระยะยาวและดำเนินการชักจูงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ชนกลุ่มน้อยหันมายอมรับแนวทางของชนกลุ่มใหญ่โดยสมัครใจ แนวทางนี้แม้จะใช้เวลานานแต่มีประสิทธิภาพสูงกว่าวิธีแรก

2. บูรณาการ (Integration) รัฐบาลจะยินยอมให้ชนกลุ่มน้อยดำรงรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของพวกเขาไว้ โดยที่ชนกลุ่มใหญ่ให้ความเคารพในเอกลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย เพียงแต่ให้ชนกลุ่มน้อยมีความจงรักภักดีต่อประเทศและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความเสมอภาคในด้านสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย ตลอดจนมีการรับรู้พื้นฐานในความแตกต่างระหว่างกัน

3. การคุ้มครองโดยกฎหมาย (Legal Protection) การที่รัฐออกกฎหมายให้ชนกลุ่มน้อยได้รับสิทธิเสมอภาคเท่าเทียมกับชนกลุ่มใหญ่ หรืออาจให้สิทธิพิเศษตามความคิด ความเชื่อ

4. การโยกย้ายประชากร (Population Transfer) หมายถึง การส่งคนกลุ่มน้อยกลับประเทศของตน ซึ่งมักเป็นการแก้ไขปัญหาผู้อพยพและพยายามโยกย้ายชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ออกจากเขตแดนของประเทศ รวมถึงในกรณีที่เป็นชนกลุ่มน้อยอพยพก็จะมีการส่งต่อไปประเทศที่สามหรือส่งกลับประเทศต้นทาง การโยกย้ายนี้มีทั้งที่เป็นการพยายามโยกย้ายด้วยความสมัครใจของชนกลุ่มน้อย

และการโยกย้ายโดยการไล่ก้าง การกดขี่ บังคับด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการออกกฎหมาย กีดกันสิทธิของชนกลุ่มน้อย การสร้างสภาพสังคมที่ชนกลุ่มน้อยทนไม่ได้จนต้องอพยพหนีไปอยู่ ประเทศอื่น เป็นต้น

5. การควบคุมแสวงประโยชน์ (Continued Subjugation) แนวทางนี้ไม่ยอมรับการผสมกลมกลืนหรือการบูรณาการชนกลุ่มน้อยเช่นเดียวกับแนวทางโยกย้ายชนกลุ่มน้อยแต่แตกต่างกันที่แนวทางนี้ไม่ต้องการให้มีการผลักดันชนกลุ่มน้อยออกจากเขตแดน แต่ต้องการให้มีชนกลุ่มน้อยเอาไว้เพื่อใช้แรงงานหรือใช้เป็นแหล่งทรัพยากร โดยไม่ให้มีสิทธิเท่าเทียมกับประชากรอื่น ๆ ตามกฎหมาย ตลอดจนมีระบบป้องกันการเรียกร้องสิทธิชนกลุ่มน้อยด้วย

6. การกำจัด (Extermination) เช่น การสังหารล้างเผ่าพันธุ์

การบูรณาการชนกลุ่มน้อยเข้าสู่สังคม

Breatric Behraman. (1955 อ้างถึงใน วิทวัส ผาติธรรมรักษ์. 2534) ระบุถึงปัจจัยที่จะทำให้กระบวนการบูรณาการชนกลุ่มน้อยเข้าสู่สังคมประสบผลสำเร็จหรือน้อยทำให้ปัญหาความขัดแย้งลดน้อยลง ประกอบด้วย

1. การใช้นโยบายที่มุ่งสร้างทัศนคติที่ดีต่อกัน (Favorable Attitude) และมุ่งลดอคติ (Prejudice) ของชนส่วนใหญ่ที่มีต่อชนกลุ่มน้อย
2. การใช้นโยบายปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนกลุ่มน้อยให้ดีขึ้น (Adjustment to Living) ทั้งในด้านที่อยู่อาศัย สวัสดิการ การทำงาน และด้านสาธารณสุข)
3. การให้โอกาสในการศึกษา (Education Opportunity) แก่ชนกลุ่มน้อยเพื่อให้สามารถเรียนรู้กฎระเบียบของสังคมที่ตนเข้ามาอยู่ นอกจากนี้การเปิดกว้างทางการศึกษาจะทำให้เกิดกระบวนการกลมกลืนทางสังคมแก่ชนกลุ่มน้อย
4. ใช้กลไกทางกฎหมายเสริมสร้างความเป็นธรรมและการคุ้มครองสิทธิ
5. การจัดหาอาชีพที่เหมาะสมให้แก่ชนกลุ่มน้อย เพื่อป้องกันความรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคมและมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อยโดยใช้นโยบายการผสมผสานกลมกลืนหรือบูรณาการให้ชนกลุ่มน้อยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ที่มีความรู้สึกผูกพันในฐานะของการเป็นสมาชิกในสังคมอันจะนำไปสู่การสมานฉันท์และความมั่นคง ทั้งนี้ย่อมรวมไปถึงการจัดสวัสดิการให้กับชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การสาธารณสุข ด้านอาชีพ เป็นต้น

ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้อง ผลที่ตามมาคือความรู้สึกที่เป็นอคติต่อกัน การจัดทำนโยบายที่เลือกปฏิบัติอันนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ที่ซับซ้อนจนอยากต่อการแก้ไขด้วยความแตกต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา และการแต่งกาย ทำให้เกิด

พรมแดนชาติพันธุ์ แต่ในขณะที่เดียวกันประชากรชนกลุ่มน้อยก็มีศักยภาพและสามารถสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติได้

แนวนโยบายและการดำเนินงานของรัฐที่มีต่อชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยมีทั้งนโยบายในระยะสั้นและนโยบายในระยะยาว โดยใช้กระบวนการดังต่อไปนี้ (กานดา คารุทยาน. 2543 : 48-50)

1. ด้านการเมืองการปกครอง

ให้มีการเร่งรัด สํารวจจํานวน แยกประเภท จัดทำทะเบียนและออกบัตรประจำตัวแก่บุคคลบนพื้นที่สูง และพิจารณาลงสัญชาติไทยในการลงทะเบียนแก่บุคคลบนพื้นที่สูงที่เป็นคนไทยตามระเบียบของทางราชการและขั้นตอนที่เหมาะสม สำหรับบุคคลที่มีได้รับการลงสัญชาติไทยให้กำหนดสถานภาพบุคคลไว้ให้ชัดเจนตามกฎหมายและเงื่อนไขของทางราชการ จัดระเบียบการปกครองชุมชนบนพื้นที่สูงเข้าสู่ระบบที่ถูกต้องตามกฎหมายตามสภาพความพร้อมของชุมชนและขั้นตอนที่เหมาะสม สำหรับชุมชนที่ยังไม่สามารถจัดระเบียบการปกครองตามกฎหมายได้ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไปเร่งรัดและจัดระเบียบชุมชนตามความเหมาะสมเพื่อเตรียมการเข้าสู่การจัดระเบียบการปกครองที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป

1.1 กำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมให้กับบุคคลบนพื้นที่สูงอาศัยและทำกินถาวรตามกฎหมาย โดยคำนึงถึงสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่ ตามความเหมาะสมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การรักษาความมั่นคงปลอดภัยในพื้นที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับบางพื้นที่ที่บุคคลบนพื้นที่สูงอาศัยและทำกินอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่สามารถอนุญาตให้อยู่อาศัยและทำกินต่อไปได้ ให้ทำการอพยพออกโดยกำหนดพื้นที่รองรับที่เหมาะสม

1.2 บังคับใช้กฎหมายและระเบียบของทางราชการให้บังเกิดผลในทุก พื้นที่ โดยมีการลงโทษอย่างจริงจังจึงมีการจูงใจและการกดดันอย่างเหมาะสมเพื่อให้บุคคลบนพื้นที่สูงและประชากรกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ปฏิบัติตามกฎหมาย

1.3 สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและความผูกพันทางด้านจิตใจของบุคคลบนพื้นที่สูงต่อสังคมไทย และให้บุคคลบนพื้นที่สูงเข้าใจถึงสิทธิและหน้าที่ในฐานะพลเมืองไทย เคารพกฎหมายและระเบียบของทางราชการ ทั้งนี้โดยการกำหนดมาตรการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์และปฏิบัติการจิตวิทยาอย่างเหมาะสม

1.4 กำหนดมาตรการสกัดกั้นการอพยพเข้ามาใหม่ของบุคคลนอกประเทศและดำเนินการผลักดันผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่อย่างต่อเนื่องตามขั้นตอนของกฎหมายและความเหมาะสม และให้มีมาตรการกดดันภายใต้กรอบของกฎหมายแก่ผู้ที่ชักจูงให้ที่พักพิง หรืออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่อพยพเข้ามาจากนอกประเทศ

1.5 ลดและขจัดอิทธิพลของชนกลุ่มน้อยในหมู่มุสลิมบนพื้นที่สูง โดยปรับปรุงประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ การให้ความคุ้มครอง ความปลอดภัย ตลอดจนส่งเสริมให้บุคคลบนพื้นที่สูงพึ่งตนเองและป้องกันตนเองได้ระดับหนึ่ง

2. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

2.1 การยกระดับรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิต

(1) พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้านการเมืองการปกครอง โดยเน้นหลักการพึ่งตนเองอย่างสอดคล้องกับปัญหา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การให้คนบนพื้นที่สูงตั้งถิ่นฐานถาวรไม่อพยพเคลื่อนย้าย ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงข้อจำกัดในเรื่องที่ดินทำกินและขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ตลอดจนการเพิ่มจำนวนประชากรบนพื้นที่สูงในอนาคต

(2) จัดให้มีโครงการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมและส่งเสริมให้บุคคลบนพื้นที่สูงมีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นแทนการปลูกพืชเสพติดในระดับที่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตและพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองในที่สุดเพิ่มรายได้ด้วยการพัฒนาการผลิตทางการเกษตร การแปรรูปผลิตทางการเกษตร การพัฒนาทางด้านตลาด และการส่งเสริมอาชีพ นอกจากภาคเกษตรกรรม รวมทั้งการสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนช่วยในการพัฒนาและช่วยเหลือบุคคลบนพื้นที่สูง

(3) กระจายบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมชุมชนบนพื้นที่สูงให้มากที่สุด พัฒนาการสาธารณสุขขั้นมูลฐาน และส่งเสริมสนับสนุนการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด

(4) เร่งรัดการวางแผนครอบครัวให้บังเกิดผลเพื่อควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากรบนพื้นที่สูงให้อยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับอัตราเพิ่มของชุมชนพื้นที่ราบใกล้เคียงและสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติที่รองรับ

(5) จัดบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งการศึกษาในระบบ โรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นการสร้างฐานในการสื่อสาร การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครอง และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

(6) สำหรับการเผยแพร่ศาสนาพุทธในหมู่บุคคลบนพื้นที่สูง เพื่อเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ควบคุมดูแลการเผยแพร่ศาสนาในหมู่บุคคลบนพื้นที่สูงมิให้สร้างความแตกแยกในสังคมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

2.2 การเลิกปลูกและเสพพืชเสพติด

(1) ประชาสัมพันธ์และปฏิบัติการจิตวิทยาให้ชาวเขาเข้าใจถึงพิษภัยของสิ่งเสพติดและจูงใจให้เลิกปลูกฝิ่นและเสพพืชเสพติด

(2) ให้มีการดำเนินการตามกฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะในชุมชนบนพื้นที่สูงที่พัฒนาและได้รับการจัดตั้งตามกฎหมายแล้ว

(3) แสวงหาความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาบุคคลบนพื้นที่สูงและการปลูกพืชเสพติด และพิจารณาให้ความช่วยเหลือแก่คนไทยด้วยความเหมาะสม

(4) ด้านการอนุรักษ์การใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ จัดให้มีแผนการใช้ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรบนพื้นที่สูงและกำหนดให้มีมาตรการควบคุมดูแลการใช้ที่ดินให้เป็นไปตามแผนโดยเคร่งครัดให้มีการบังคับใช้กฎหมายและระเบียบของทางราชการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง

โดยสรุปจะพบว่าชนกลุ่มน้อยจึงเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนน้อยกว่าคนกลุ่มใหญ่ กลุ่มคนที่มีความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ภาษา ประเพณี วัฒนธรรม การแต่งงาน ที่มีความแตกต่างจากชนกลุ่มใหญ่ ซึ่งการเกิดขึ้นของชนกลุ่มน้อยมีกระบวนการหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการแบ่งแยกโดยใช้เอกลักษณ์ เช่น ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ การแบ่งแยกทางลักษณะทางกายภาพ เช่น ชาวไทยภูเขา การเกิดชนกลุ่มน้อยจากการผนวกดินแดนและการย้ายถิ่นฐานของประชากร รวมไปถึงการเกิดชนกลุ่มน้อยในลักษณะของการตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจเข้ามาครอบครองที่ดิน ซึ่งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยกับชนกลุ่มใหญ่จะสามารถเข้าได้ดีหรือไม่จะขึ้นกับว่าชนกลุ่มน้อยได้รับการยอมรับและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมส่วนใหญ่ ดังนั้น การเกิดปัญหาชนกลุ่มน้อยเป็นเรื่องของความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างชนกลุ่มใหญ่กับชนกลุ่มน้อย

2.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสัญชาติ

สัญชาติ หมายถึง ความผูกพันทางกฎหมายและการเมืองที่บุคคลมีต่อรัฐอย่างถาวร ไม่เสื่อมคลาย เป็นความผูกพันที่รัฐเป็นผู้กำหนดรับรองโดยตราออกมาเป็นกฎหมาย โดยคำนึงถึงความใกล้ชิดความผูกพันที่บุคคลมีต่อรัฐเจ้าของสัญชาติมากกว่ารัฐอื่นใด และผลแห่งความผูกพันนี้ทำให้บุคคลนั้นเกิดภาระหน้าที่ที่จะมีต่อรัฐในฐานะเป็นคนชาติและในขณะเดียวกันรัฐก็มีสิทธิที่จะปกป้องคุ้มครองบุคคลนั้นและมีสิทธิเรียกร้องแทนบุคคลนั้นหากบุคคลนั้นได้รับความเสียหายจากการกระทำของรัฐอื่น โดยเป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ (ชุมพร ปัจจุสานนท์. 2548 : 19)

เครื่องมือที่รัฐใช้ในการแบ่งแยกสถานะบุคคลทางกฎหมายคือ “สัญชาติ” หรือ “ภูมิลำเนา” รัฐมักจะปฏิบัติต่อคนชาติคนใดในลักษณะที่ดีกว่าคนที่ไม่มีสัญชาติของตนหรือรัฐมักจะปฏิบัติต่อคนที่ไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนของตนในลักษณะที่ดีกว่าต่อคนที่ไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนของตน จึงไม่น่าแปลกที่จะพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยต่างต้องการที่จะมีสัญชาติไทยกันทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าในความจริงแล้ว “ข้อเท็จจริง” ของบุคคลนั้น ๆ จะเป็นตัวกำหนดความมีสถานภาพในทางกฎหมายของเขาก็ตาม หากพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแล้วจะพบว่าโดยหลักกฎหมายไทยยอมรับให้บุคคลมีสัญชาติไทยได้โดยอัตโนมัติ

หากบุคคลนั้นมีความกลมกลืนกับสังคมไทย แต่ในความเป็นจริงในหลายกรณีที่รัฐปฏิเสธความเป็นไทยของชนกลุ่มน้อย โดยให้ความสำคัญกับหลักความมั่นคงมากกว่า แม้บทบัญญัติแห่งกฎหมายจะกำหนดให้สัญชาติแล้วก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าแนวนโยบายของรัฐที่จะปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยแต่ละชาติพันธุ์ในแต่ละช่วงเวลานั้นวางอยู่บนค้ำของหลักความมั่นคงแห่งรัฐและหลักสิทธิมนุษยชน การจะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสิทธิเต็มที่ตามนโยบายที่รัฐเจ้าของดินแดนกำหนดไว้ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ นั้นจำเป็นต้องทราบถึงสถานภาพในทางกฎหมายของตนในขณะนั้น เพราะคำว่า “สถานภาพในทางกฎหมาย” นั้นมีความหมายถึง “สถานภาพอันทำให้บุคคลมีความสามารถที่จะมีและสิทธิตลอดจนหน้าที่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง” (พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. อ้างถึงใน คณะกรรมการศาลากลางเพื่อกลุ่มชาติพันธุ์. 2544 : 11-12) การจำแนกสถานะบุคคลตามกฎหมายไทยจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก คือ

1. มีสัญชาติไทยหรือเป็นไทย โดยกลุ่มนี้อาจแบ่งย่อยตามวิธีการให้ความช่วยเหลือออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 กลุ่มลูกคนไทย หมายถึง กลุ่มที่มีบิดามารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย แต่บุคคลนั้นยังไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน (ทร.14) ของบิดาหรือมารดานั้น

1.2 กลุ่มที่ยังไม่ได้รับการลงรายการสัญชาติ เป็นกลุ่มที่มีสัญชาติไทยตามกฎหมาย

2. ไม่มีสัญชาติไทย หรือเป็นคนต่างด้าว แบ่งออกได้เป็น

2.1 คนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย กลุ่มนี้แบ่งออกได้อีก 2 กลุ่ม

(1) ตนเองเกิดในประเทศไทยและบิดามารดาก็เกิดในประเทศไทยด้วย แต่กรณีนี้มีปัญหา ตายาย ที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย

(2) ตนเองเกิดในประเทศไทยแต่บิดาและมารดาไม่ได้เกิดในประเทศไทย

2.2 คนต่างด้าวที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยหรือผู้อพยพเข้ามาในประเทศไทย

ชุมพร บัจจสถานนท์ (2546 : 285-288) ได้กล่าวถึงปัญหาสัญชาติของไทย “กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล” มักจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการให้สัญชาติไทยของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย เนื่องจากบุคคลดังกล่าวเข้ามาในราชอาณาจักรโดยมิชอบด้วยกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองจึงทำให้สถานะบุคคลดังกล่าวไม่ชัดเจน บุคคลเหล่านี้โดยอาศัยสภาพการณ์อาศัยอยู่ในประเทศไทย มีบุตรหลานที่เกิดในประเทศไทย จึงทำให้รัฐบาลไทยต้องมีนโยบายเพื่อแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยเหล่านั้น การเข้าเมืองมาโดยชอบด้วยกฎหมายและการเข้าเมืองมาโดยชอบด้วยกฎหมายของคนต่างด้าวเมื่อเดินทางเข้ามาในประเทศไทยจะต้องมีวีซ่าหรือการอนุญาตเข้าเมืองตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง การเข้ามาในราชอาณาจักรจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การเข้ามาในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวตามหมวด 4 ของพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 และการเข้ามามีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรตามหมวด 5 ของพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองอีกเช่นกัน คนต่างด้าวเข้าเมืองมาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีอยู่ 3 กรณี คือ

1. กรณีคนต่างด้าวได้เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรไทย แต่วีซ่าขาดอายุถึงว่าเข้าเมืองมาโดยชอบแต่อยู่ในประเทศไทยโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมายหรือคนต่างด้าวมิถิ่นที่อยู่ราชอาณาจักรแต่ไม่มีหลักฐานการแจ้งออกไปนอกราชอาณาจักรเพื่อกลับเข้ามาอีก แต่ไม่ได้กลับเข้ามาในระยะเวลาที่กำหนดไว้ ทำให้คนต่างด้าวที่มีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ทำให้ใบถิ่นที่อยู่ขาดอายุก็จะกลายเป็นบุคคลที่เข้ามาเมืองมาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย การเข้าเมือง มาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายที่เห็นเด่นชัดที่สุดได้แก่การที่คนต่างด้าวหนีเข้าเมืองมาโดยไม่ได้รับอนุญาต โดยไม่มีเหตุผลทางการเมืองหรือนุญชธรรมแต่อย่างใด ซึ่งการเข้าเมืองมากโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายเป็นหน้าที่ของกองตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติเป็นผู้ดูแล

2. กรณีคนต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองมาเป็นกลุ่มก้อน คนต่างด้าวเหล่านี้ที่รัฐบาลไทยอาจให้อยู่ชั่วคราวเพื่อรอการส่งกลับประเทศเดิมหรือส่งต่อไปยังประเทศที่ 3 บุคคลต่างชาติเหล่านี้ถือเป็นผู้หลบหนีเข้าเมือง แต่ถูกควบคุมให้อยู่ในศูนย์ฯ เช่น ศูนย์นักศึกษาพม่า ศูนย์ญวนอพยพ การดูแลกลุ่มคนต่างด้าวเป็นหน้าที่สำนักงานศูนย์อพยพและหลบหนีเข้าเมืองกระทรวงมหาดไทย กองการต่างประเทศ สำนักปลัดกระทรวง กลุ่มบุคคลต่างด้าวเหล่านี้มีอยู่สี่กลุ่ม ได้แก่

2.1 ลาวอพยพ หมายถึง กลุ่มคนลาวจากประเทศลาวที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องตามแนวชายแดนไทย แล้วไม่ยอมเดินทางกลับ เมื่อประเทศลาวมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2517 อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย อุบลราชธานี เลย นครพนม มุกดาหาร อุดรดิตต์ พะเยา เชียงราย และน่าน มีการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติไว้เมื่อปี พ.ศ. 2534 จำนวน 15,713 บัตรประจำตัวสีฟ้าขอบน้ำเงิน

2.2 กลุ่มผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า หมายถึง ผู้ที่หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลังวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 และได้ตั้งหลักแหล่งถาวรในประเทศไทยในเขตพื้นที่ 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ดาก แม่ฮ่องสอน ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง บัตรประจำตัวสีส้ม

2.3 กลุ่มผู้ใช้แรงงานพม่า หมายถึง ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลังวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 เพื่อมาใช้แรงงาน ส่วนมากจะพักอาศัยอยู่กับนายจ้างในเขตพื้นที่ 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ดาก แม่ฮ่องสอน ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง บัตรประจำตัวสีม่วง

2.4 กลุ่มผู้หลบหนีเข้าเมืองจากกัมพูชา หมายถึง ชาวกัมพูชาที่อพยพหลบหนีเข้ากับคนไทย ซึ่งถือว่าเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองจากกัมพูชาโดยได้ควบคุมให้อาศัยอยู่ในจังหวัดตราด จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวในครั้งแรกจำนวน 6,265 คน บัตรประจำตัวสีเขียวขอบแดง

ต่างด้าวเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน เมื่อเกิดบุตรหลานขึ้น บุตรหลานของบุคคลเหล่านี้ย่อมไม่ได้สัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ วรรคแรก เพราะเกิดจากบุคคลที่เข้าเมืองมาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย บุคคลเหล่านี้ก็จะถูกควบคุมไว้เพื่อรอการส่งกลับ รัฐบาลไม่มีนโยบายให้สถานะบุคคลตามกฎหมายแต่อย่างใดเลยกับบุคคลที่อยู่ในกลุ่มนี้

3. กรณีกลุ่มชนกลุ่มน้อยที่เป็นคนต่างด้าวและหลบหนีเข้าเมืองโดยมีเหตุผลทางสงครามและเศรษฐกิจ มนุษยธรรม สำหรับกลุ่มชนกลุ่มน้อยเหล่านี้รัฐไม่มีนโยบายส่งกลับหรือส่งไปประเทศที่ 3 แต่มีนโยบายให้มีสถานะตามกฎหมาย ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 8 กลุ่ม คือ

3.1 ญวนอพยพ คือ คนเวียดนามที่หลบหนีการปราบปรามของฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2488-2489 หลบเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย 131 จังหวัด คือ นครพนม มุกดาหาร หนองคาย อุบลราชธานี อุดรธานี ยโสธร สกลนคร ปราจีนบุรี สุราษฎร์ธานี พัทลุง หนองบัวลำภู สระแก้ว และอำนาจเจริญ บัตรประจำตัวสีขาวขอบน้ำเงิน ปัจจุบันญวนอพยพมี 3 ชั้น ได้แก่

(1) ชั้นบิดามารดา หมายถึง คนเวียดนามที่หลบหนีเข้ามาอาศัยในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2488-2489

(2) ชั้นบุตร หมายถึง บุตรของคนญวนอพยพชั้นบิดามารดาที่เกิดหลังปี พ.ศ. 2488 และเกิดในประเทศไทย

(3) ชั้นหลาน หมายถึง ผู้ที่บิดามารดาเป็นคนญวนอพยพชั้นบุตร ซึ่งเกิดในราชอาณาจักรไทย

3.2 อดีตทหารจีนคณะชาติ หมายถึง อดีตทหารกองพล 93 และครอบครัวของจีนได้วันที่หลบหนีจีนคอมมิวนิสต์เข้ามาในพม่า และพม่าขับไล่เลยเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 สํารวจไว้มีจำนวน 13,143 คน บัตรประจำตัวสีขาว กรณีของอดีตทหารจีนคณะชาติ รัฐบาลไทยมีนโยบายให้สถานะบุคคลต่างด้าวตามกฎหมาย ถ้าหากบุคคลเหล่านี้เกิดในประเทศไทยก็จะได้สัญชาติไทย ตามมาตรา 7 ทวิวรรคสอง แต่ถ้าบุคคลเหล่านี้เกิดในต่างประเทศก็จะให้ใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวและมีใบถิ่นที่อยู่

3.3 จีนฮ่ออพยพ หมายถึง คนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยพร้อมครอบครัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493-2504 โดยอ้างว่าเป็นญาติของทหารจีนคณะชาติ (อดีต ทจช.) ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน สํารวจไว้มีจำนวน 7,814 คน บัตรประจำตัวสีเหลือง

3.4 จีนฮ่ออิสระ หมายถึง กลุ่มคนจีนที่อ้างว่าเป็นญาติของอดีตทหารจีนคณะชาติ (อดีต ทจช.) และจีนฮ่ออพยพ พลเรือนกลุ่มนี้อพยพหลบหนีเข้ามาในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2505-2532 อาศัยอยู่ในพื้นที่เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และแม่ฮ่องสอน โดยมีการสำรวจและควบคุมไว้มีจำนวน 16,581 คน บัตรประจำตัวสีส้ม กรณีของจีนฮ่ออิสระ รัฐบาลไทยมีนโยบายให้สถานะบุคคลคนต่างด้าวตามกฎหมาย ถ้าหากบุคคลเหล่านี้เกิดในประเทศไทยก็จะได้สัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิวรรคสอง แต่ถ้าบุคคลเหล่านี้เกิดในต่างประเทศก็จะให้ใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวและมีใบถิ่นที่อยู่

3.5 อดีตโจรคอมมิวนิสต์มลายู (อดีต จคม.) หมายถึง กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยที่เป็นโจรคอมมิวนิสต์มลายู (พรรคคอมมิวนิสต์มลายูเก่า) ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดยะลา นราธิวาส และสงขลา แล้วได้เข้ามาบดตัวทางราชการเมื่อปี พ.ศ. 2530 สภาความมั่นคงแห่งชาติและกองทัพบก 4 ได้มอบให้กรมปกครองจัดทำทะเบียนราษฎร (ท.ร. 2530) ทะเบียนประวัติ (สทร.จค.3) และบัตรประจำตัวจำนวน 851 คน บัตรประจำตัวสีเขียว กรณีของอดีตโจรคอมมิวนิสต์มลายู (อดีต จคม.) รัฐบาลไทยมีนโยบายให้สถานะมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แต่ถ้าบุคคลเหล่านี้เกิดในต่างประเทศก็จะให้ใบสำคัญประจำตัวต่างด้าวและมีใบถิ่นที่อยู่

3.6 ไทยลื้อ หมายถึง คนเชื้อสายไทยในแคว้นสิบสองจุไทย / สิบสองปันนา มณฑลยูนนานในประเทศจีน เดินทางเข้ามาในประเทศไทยที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ประมาณ 300 ปี มาแล้ว ได้มีการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติ (ทบน.จ. 3) ไว้จำนวน 3,245 คน บัตรประจำตัวสีส้ม

3.7 เนปาลอพยพ หมายถึง คนเนปาลที่อาศัยอยู่ในพม่าก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะนั้นเนปาลและพม่าเป็นอาณานิคมของอังกฤษ จึงมีพวกเนปาลอาศัยอยู่ในพม่า ต่อมาพม่าได้รับเอกราชจึงขับไล่เนปาลออกนอกประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งได้อพยพเข้ามาประเทศไทย โดยอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ทางราชการได้จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2530 มีจำนวน 1,500 คน บัตรประจำตัวสีเขียว กรณีของเนปาลอพยพรัฐบาลไทยมีนโยบายให้สถานะต่างด้าวตามกฎหมาย ถ้าหากบุคคลเหล่านี้เกิดในประเทศไทยก็จะได้สัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แต่ถ้าบุคคลเหล่านี้เกิดในต่างประเทศจะได้ใบสำคัญประจำตัวต่างด้าวและมีใบถิ่นที่อยู่

3.8 ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า หมายถึง บุคคลหลายเชื้อชาติ เช่น มอญ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ ละว้า พม่า ฯลฯ จากประเทศพม่าอพยพเข้าในประเทศไทยก่อนวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยม เกิดการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับชนกลุ่มน้อย ประกอบกับสถานะเศรษฐกิจในพม่าฝืดเคือง จึงทำให้ราษฎรตามแนวชายแดนได้หลบหนีเข้าประเทศไทย 9 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง บัตรประจำตัวสีเขียว กรณีของผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า รัฐบาลไทยมีนโยบายให้สถานะคนต่างด้าวตามกฎหมายหาบุคคลเหล่านี้เกิดในประเทศไทยก็จะได้สัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ วรรคสอง แต่ถ้าบุคคลเหล่านี้เกิดในต่างประเทศ จะได้ใบสำคัญประจำตัวต่างด้าวและมีใบถิ่นที่อยู่

ชุมพร ปัจจุบันท์ (2546 : 289-292) ยังกล่าวถึงชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยบางจำพวก ซึ่งเป็นคนเชื้อสายไทยแต่เข้าไปอยู่ในต่างประเทศ และภายหลังอพยพเข้ามาในประเทศไทยหรือมิฉะนั้นก็เป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่บนพื้นที่สูงดินแดนทุรกันดารไม่สามารถติดต่อกับทางราชการได้ จึงทำให้มีปัญหาทางทะเบียนราษฎร ชนกลุ่มน้อยนี้จำแนกได้ 5 กลุ่ม

1. ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทย แต่เดิมบุคคลกลุ่มนี้เป็นคนไทย แต่ดินแดนที่ตนอาศัยอยู่นั้นได้ถูกอังกฤษซึ่งปกครองประเทศพม่าใช้ความได้เปรียบทางการเมืองและทางทหาร ปักปันเขตแดนไทยตกเป็นของพม่า เมื่อพม่าได้เอกราชจากอังกฤษแล้วดินแดนเหล่านี้จึงตกเป็นของพม่า แต่เนื่องจากพม่ามีปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจทำให้คนไทยเหล่านี้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย และอีกกลุ่มเข้าไปทำมาหากินในประเทศไทยประมาณ 40-50 ปีมาแล้ว เมื่อพม่ามีปัญหาด้านการปกครองคือ มีการปราบปรามชนกลุ่มน้อย จึงทำให้คนไทยกลุ่มนี้กลับเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะเข้ามาในประเทศไทยตามพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ระนอง และตาก บัตรประจำตัวสีเหลืองขอบน้ำเงิน

สำหรับแนวทางการแก้ไข ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทย รัฐบาลมีนโยบายให้ชนกลุ่มน้อยนี้สามารถแปลงสัญชาติเป็นไทยได้ตามมาตรา 10 ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักร บุตรหลานที่เกิดขึ้นก็แปลงชาติเป็นไทยโดยไม่ต้องใช้สิทธิตามมาตรา 7 ทวิ

2. บุคคลบนพื้นที่สูง หมายถึง ชาวเขาและกลุ่มคนอื่นๆ ที่อาศัยในพื้นที่สูงร่วมกับชาวเขา บุคคลบนพื้นที่สูงเป็นชนกลุ่มน้อยที่ตั้งอยู่บริเวณป่าเขา ซึ่งเป็นที่สูงในเขตพื้นที่ทางทิศเหนือลงไปทางทิศตะวันตกของประเทศไทยในเขต 20 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา ตาก สุโขทัย น่าน กำแพงเพชร แพร่ พิชญ์โลก เพชรบูรณ์ เลย อุทัยธานี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ บัตรประจำตัวสีฟ้า ในปัจจุบันมีชาวเขาเผ่าที่สำคัญอยู่ 9 เผ่า ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง (แม้ว) มูซอ เย้า อีเก้อ ถิ่น ลีซอ ลัว และขมุ โดยสามารถแบ่งเป็นสองกลุ่ม

2.1 ชาวเขาค้างเคิมหรือชาวไทยภูเขา เป็นกลุ่มคนไทยที่ยังไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร เนื่องจากการตกสำรวจหรือมีถิ่นที่อยู่ห่างไกลทุรกันดารไม่สามารถติดต่อกับทางราชการได้ ซึ่งกลุ่มนี้ได้มีระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2539 เป็นแนวทางปฏิบัติในการลงรายการสัญชาติไทยให้

2.2 ชาวเขานอก หมายถึง ชาวเขาที่อพยพมาจากนอกประเทศ เช่น พม่า ลาว จีน เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วเกิดลูกเกิดหลานออกมา ลูกหลานก็ไม่ได้สัญชาติไทยเพราะผลของพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แต่รัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2538 ให้ดำเนินการให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้าในพื้นที่ 20 จังหวัด

3. ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชา เดิมจังหวัดเกาะกงกัมพูชาเป็นดินแดนของประเทศไทย ต่อมาเมื่อเกิดกรณีพิพาทไทย ฝรั่งเศสที่ครอบครองกัมพูชา เกาะกงจึงตกเป็นของกัมพูชา เมื่อฝรั่งเศสให้เอกราชกัมพูชาแล้ว คนที่เกาะกงไม่ยอมอพยพเข้ามาในเขตแดนของไทย

เพราะเสียดายทรัพย์สินที่ตนมีอยู่ และมีคนไทยจำนวนหนึ่งไปทำงานที่เกาะกง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2517 กัมพูชาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ คนไทยกลุ่มดังกล่าวจึงได้อพยพเข้ามาในจังหวัดตราด รัฐบาลเห็นว่าบุคคลดังกล่าวเป็นคนไทยมาก่อน จึงได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 อนุมัติให้บุคคลเหล่านี้แปลงสัญชาติเป็นไทยได้ แต่ยังมีบางส่วนที่มีได้รับการเปลี่ยนแปลงสัญชาติเป็นไทยเนื่องจากยังไม่สามารถพิสูจน์ว่าเป็นไทยจริงหรือไม่ บัตรประจำตัวสีเขียว

4. เผ่าตองเหลือง (มลาบริ) หรือผีตองเหลือง คือ ชนกลุ่มน้อยอยู่ร่วมกับบุคคลบนพื้นที่สูง โดยเป็นกลุ่มที่มีการอพยพไปเรื่อย ๆ ไม่มีหลักแหล่ง และส่วนมากจะไม่เดินทางเข้ามาในเมือง เผ่าตองเหลืองอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดแพร่ และน่าน บัตรประจำตัวสีเขียว เมื่อชนกลุ่มน้อยเผ่าตองเหลืองหรือผีตองเหลืองเป็นบุคคลที่มีสัญชาติไทยอยู่แล้ว หากแต่ไม่มีรายการสัญชาติ วิธีการแก้ไขก็ต้องแก้ไขทะเบียนราษฎรและออกใบสำมะโนครัวให้ซึ่งเป็นอำนาจของนายอำเภอ

5. ชุมชนบนพื้นที่สูง เนื่องจากคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 และวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 เห็นชอบในนโยบายและแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535-2539) โดยสำนักคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้รับมอบหมายให้ดำเนินการจัดทำทำเนียบหมู่บ้านชุมชนบนพื้นที่สูงให้ถูกต้อง ซึ่งได้ดำเนินการแล้วเสร็จในพื้นที่ 20 จังหวัด เช่นเดียวกับบุคคลบนพื้นที่สูง แต่ในการจัดทำทำเนียบดังกล่าวเป็นการจัดทำเฉพาะสถิติเท่านั้น มิได้การจัดทำประวัติและสถานภาพของบุคคลบนพื้นที่สูงไว้ ดังนั้น สำนักเลขาธิการคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาคความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (สล.นอศ.) จึงได้มีโครงการจัดทำทะเบียนประวัติของชุมชนบนพื้นที่สูงตามทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2536 ซึ่งในปี พ.ศ. 2541 กรมการปกครองในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดทำประวัติบุคคลได้จัดทำทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงที่จังหวัดตาก (ในพื้นที่ 5 อำเภอ) เป็นโครงการนำร่องโดยสามารถดำเนินการทั้งสิ้น 1,975 ครอบครัว 7,303 คน ในปี พ.ศ. 2542 กำหนดให้มีการดำเนินการในพื้นที่ 20 จังหวัด ตามโครงการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูง โดยดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม พ.ศ. 2542 บัตรประจำตัวสีเขียว ขอบแดง

ชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน การอพยพย้ายถิ่นเป็นผลมาจากปัญหาทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน ชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาบ้างก็อยู่ค่ายที่ปักกิ่ง บางส่วนก็อาศัยอยู่ปะปนในหมู่บ้านตามแนวชายแดนไทย บางส่วนก็หลบอยู่ตามชายป่า เพื่อหลบจากการตรวจค้นของราชการท้องถิ่นไทย ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ไม่มีสถานะบุคคลตามกฎหมายไทยและไม่มีบัตรประจำตัว เพราะหลบหนีเข้าเมืองมาทำให้ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการดำเนินชีวิต สุขภาพอนามัย รายได้ เป็นต้น

ปัญหาระหว่างบุคคลที่เป็นชนกลุ่มน้อย “ดั้งเดิม” กับประเทศไทย ปราบกฏมีชนกลุ่มน้อยดั้งเดิมในประเทศไทยมาตั้งแต่ก่อนการตั้งรัฐไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ชนกลุ่มดั้งเดิมซึ่งส่วนใหญ่เป็น “ชาวเขาในป่า” หรือ “บุคคลบนพื้นที่สูง” ไม่ได้ได้รับการทำทะเบียนราษฎรมาอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่ต้น ความไม่สมบูรณ์และความขัดแย้งในข้อมูลประชากรจึงปรากฏมีอย่างมากมาย อันทำให้ไม่อาจมีพยานหลักฐานที่ออกโดยรัฐในการพิสูจน์ทราบสถานะบุคคลได้ดังเช่นบุคคลในพื้นที่ราบที่เป็นเขตเมือง รัฐไม่มีความลังเลที่จะยอมรับความเป็นไทยโดยสัญชาติของบุคคลดังกล่าว เนื่องจากความเป็นมาของบุคคลย่อมมีความเกี่ยวข้องกับรัฐไทยเพียงเท่านั้น การไม่ยอมรับให้สัญชาติไทยย่อมจะทำให้บุคคลดังกล่าวตกเป็น “คนไร้สัญชาติ” โดยพลัน ดังนั้นจะเห็นว่ารัฐย่อมยอมรับความมีอยู่ของปัญหานี้สำหรับชนกลุ่มน้อยดังกล่าวและมีมาตรการเพื่อพยายามผลักดันการแก้ไขปัญหาดังกล่าว (พันธุ์ทิพย์ กาญจนาจิตรา สายสุนทร. 2541 : ออนไลน์)

ปัญหาระหว่างบุคคลที่เป็นชนกลุ่มน้อย “อพยพ” กับประเทศไทย เนื่องจากชนกลุ่มน้อยโดยส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะเป็นบุคคลที่อพยพมาจากต่างประเทศโดยไม่มีเอกสารพิสูจน์ตนของรัฐเจ้าของดินแดนต้นทางของการอพยพซึ่ง โดยความเป็นมาของตัวบุคคลย่อมมีความเกี่ยวข้องกับหลายรัฐ เมื่อบุคคลดังกล่าวอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็มักจะอพยพมาอาศัยอยู่ปะปนกับชนกลุ่มน้อยดั้งเดิมของประเทศไทยในพื้นที่ป่าเขา นอกจากนั้นการอพยพเข้ามาของแต่ละกลุ่มยังมีระยะเวลาที่แตกต่างกัน บางกลุ่มเข้ามานานจนมีความเป็นไทยในทางความรู้สึกทางสังคม กล่าวคือมีความกลมกลืนกับสังคมไทยแล้ว ในขณะที่บางกลุ่มยังไม่มี ความกลมกลืนกับสังคมไทยแต่อย่างใดเลย

การแก้ไขปัญหาของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยนั้น (พันธุ์ทิพย์ กาญจนาจิตรา สายสุนทร. 2541 : ออนไลน์) ในระยะแรกประเทศไทยไม่มีนโยบายที่จะยอมรับความเป็นไปได้ในทางกฎหมาย (Legal Possibility) ที่จะให้ชนกลุ่มน้อยได้มีโอกาสผสมผสานกลมกลืนในสังคมไทย ทั้งโดยการยอมรับให้สัญชาติไทยและการยอมรับให้ถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศ แต่ในยุคปัจจุบันแนวนโยบายของรัฐบาลไทยในเรื่องการยอมรับให้ชนกลุ่มน้อยกลมกลืนในสังคมไทยค่อนข้างจะหลากหลายและจริงจัง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความไว้วางใจที่ฝ่ายปกครองในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่มีต่อชนกลุ่มน้อยแต่ละกลุ่ม ดังจะเห็นจากการเข้ามาจัดการปัญหาของหน่วยงานฝ่ายความมั่นคงของรัฐจำนวนมากมายและมติคณะรัฐมนตรีที่มีอย่างสม่ำเสมอ

โดยภาพรวมของแนวทางเกี่ยวกับสัญชาติของชนกลุ่มน้อยยังคงเป็นปัญหาที่ยังต้องรับการแก้ไข สำหรับประเทศไทยได้มีแนวคิดทางกฎหมายและแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจนที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องของสัญชาติให้กับชนกลุ่ม ซึ่งในประเทศไทยจะมีชนกลุ่มน้อยที่หลากหลายกลุ่มและมีความแตกต่างกันของช่วงเวลาที่ย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทยที่ต่างกัน แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็มีผลไม่แตกต่างกันมากนักและยังต้องใช้เวลาที่ยาวนานในการพิสูจน์สัญชาติตามกระบวนการทางกฎหมายทั้งชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งประเทศไทย

2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรัส ช่างเรือน (2544) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ “การยอมรับของชุมชนในบทบาททางการเมืองของกลุ่มแม่บ้าน อ. เชียงของ จ. เชียงราย” ผลจากการศึกษาพบว่าชุมชนยอมรับบทบาทการเมืองของกลุ่มแม่บ้านน้อย กลุ่มแม่บ้านจะมีบทบาทมากในการเลือกตั้งเท่านั้นเพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่เอื้อต่อการเป็นฐานะคะแนนเสียง นอกจากนี้พบว่า อายุ สถานภาพการสมรส อาชีพ และการมีสมาชิกในครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการยอมรับบทบาททางการเมืองของกลุ่มแม่บ้าน

จารุ โรจนธรรม (2537) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวของคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ผลจากการศึกษาพบว่าคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนบางบอนเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย คือร้อยละ 68.0 เพศชายร้อยละ 32.0 อายุโดยเฉลี่ย 21 ปี ระดับการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา มีภูมิลำเนาอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การตัดสินใจย้ายถิ่นเพราะความยากจน

การปรับตัวทางสังคม พบว่าคนชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองสามารถเข้ากับบุคคลอื่นในชุมชนได้โดยกับเครือข่ายและเพื่อนเท่านั้นเป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ส่วนความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ปัญหา และอุปสรรค พบว่ามีปัญหาการปรับตัวทางเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับระบบการทำงาน

บุญเพิ่ม ฤทัยกรีน (2546) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปกากะเยอ ที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่” เป็นการศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาเป็นเหตุให้ชาวบ้านจะต้องออกจากหมู่บ้านเข้ามาหางานทำในตัวเมืองเชียงใหม่ จากนโยบายของรัฐที่ต้องการผลักดันชนบทไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและความทันสมัย โดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างไรก็ตามชาวปกากะเยอจะต้องปรับตัวเพื่อให้ดำรงชีวิตให้รอดในสังคมปัจจุบัน เงื่อนไขจำเป็นที่จะต้องออกจากหมู่บ้านเพื่อขายแรงงาน คือ ความยากจน การไม่มีงานทำหลังสิ้นสุดฤดูกาลทำไร่ ทำนา การศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ไม่มีพื้นที่ทำกินในหมู่บ้าน

ผลจากการศึกษา พบว่ากลุ่มแรงงานชาวปกากะเยอถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างเกือบทุกด้าน ยังได้รับการดูแลเหยียดหยามจากเพื่อนร่วมงาน เพราะเป็นชาวดอย การรวมกลุ่มของชาวปกากะเยอที่ขายแรงงานในตัวเมืองเชียงใหม่ได้นำเอาวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวปกากะเยอมาสร้างเป็นเครือข่ายของกลุ่มแรงงานอยู่ด้วยความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกันในกลุ่ม แต่สิ่งที่ทำให้แรงงานกลุ่มปกากะเยอต่อสู้ดิ้นรนสุดชีวิตกับการมีชีวิตอยู่ในเมือง คือ จุดยืนที่ทุกคนฝันว่าสักวันหนึ่งจะกลับไปใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านของตนเอง

พัชรินทร์ กิตติขงโสภณ (2541) ได้ทำการศึกษา “การสนับสนุนทางสังคมและพฤติกรรม การดูแลบุตรวัยเตาะแตะของมารดาที่คิดเชื่อเอชไอวี” พบว่าการสนับสนุนด้านอารมณ์มีความสัมพันธ์มาก จะมีพฤติกรรมดูแลบุตรวัยเตาะแตะที่ดีด้วยการสนับสนุนด้านการยอมรับ และเห็นคุณค่า พบว่าการสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่ามากจะมีพฤติกรรมดูแลบุตรวัยเตาะแตะที่ดีด้วยการสนับสนุนทางสังคม ด้านข้อมูลข่าวสาร พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารมากจะมีการปฏิบัติพฤติกรรมดูแลบุตรวัยเตาะแตะที่ดีด้วยการสนับสนุนทางสังคมด้านวัสดุ สิ่งของ เงินทอง และแรงงาน พบว่ากลุ่มบุคคลตัวอย่างที่ได้รับการสนับสนุนวัสดุ สิ่งของ เงินทอง และแรงงานมากจะมีพฤติกรรมดูแลบุตรวัยเตาะแตะที่ดีด้วย

เพ็ญศรี จุลกาญจน์ (2541) ได้ทำการศึกษา “การผลิตซ้ำอุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชาย” จากผลการศึกษาพบว่าบทบาทของสถาบันชุมชนในการผลิตซ้ำระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยม และการยอมรับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชาย พบว่าบทบาทครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ที่ส่งผลต่อบทบาทและสถานภาพของหญิงและชาย ผู้อาวุโส ในครอบครัวซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเครือญาติที่ไปมาหาสู่ปฏิบัติสัมพันธ์กันจะถ่ายทอดระบบคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชาย จะใช้วิธีการดังนี้ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง การสั่งสอนโดยตรง การสื่อสาร โดยสอดแทรกไว้ในกิจกรรมในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมของครอบครัว

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ (2545) ได้ทำการศึกษา “พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา” ผลการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจและบทบาททางเพศสภาพในครอบครัวของผู้หญิงอีสาน (เย้า) พบว่าทั้งในช่วงก่อนและหลังการย้ายถิ่นฐานเข้าในเมืองนั้นยังวนเวียนอยู่กับการผลิตซ้ำอำนาจชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) คือเป็นพลวัตที่ยังให้สิทธิผู้ชายในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค รวมทั้งสิทธิผู้ชายในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตสังคมที่ได้รับการยกย่องมากกว่าหญิง

บทบาททางเพศสภาพในแต่ละเรื่องของเธออยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบครอบครัว จึงเป็นผลผลิตจากพลวัตของความขัดแย้ง และการต่อรองตอบโต้ของเธอกับอำนาจชายเป็นใหญ่ที่หลากหลายซับซ้อน ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามทำเลที่ตั้งและการตีความของตัวเธอในแต่ละช่วงเวลา โดยมีการพัฒนาของรัฐในแง่โครงสร้าง เศรษฐกิจ ระบบการศึกษา และกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคมเป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญ

ศรัณย์ สุดใจ (2548) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการปัญหาชนกลุ่มน้อย” “กรณีชาวไทยใหญ่ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าประเภทมีถิ่นถาวร” เป็นการศึกษาสภาพปัญหาและ

ความต้องการด้านสวัสดิการเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชนกลุ่มน้อยชาวไทยใหญ่ ถิ่นบัตรผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าประเภทมีถิ่นที่อยู่ถาวร ในด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล การทำงาน และการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและนโยบายของรัฐ รวมถึง การศึกษาบทบาทและแนวคิดของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์ การจัดการปัญหาสถานะ และสิทธิบุคคลของรัฐบาลที่มีหลักการและมาตรการส่วนหนึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชนกลุ่มน้อยชาวไทย

เสาวนิจ รัตนวิจิตร (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับตัวทางสังคมของเยาวชนแรงงานในกลุ่มเทพมหานครและในปริมณฑล” เป็นการศึกษาค้นคว้าปัญหาของเยาวชนแรงงาน การปรับตัวทางสังคมของเยาวชนแรงงานสภาพแวดล้อมและการทำงาน และปัจจัยที่คาดว่าจะมีความสัมพันธ์ต่อการปรับตัวทางสังคมของเยาวชนแรงงาน ผลจากการวิจัยพบว่าเยาวชนแรงงานส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 19–20 ปี มีการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อยู่ในกรุงเทพมหานครหรือปริมณฑลมาแล้วไม่เกิน 1 ปี และเยาวชนแรงงานส่วนใหญ่มีรายได้เดือนละ 3,001–4,500 บาท ด้านการสนับสนุนทางสังคมจากญาติหรือเพื่อน เยาวชนแรงงานส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากญาติหรือเพื่อนมาก โดยเฉพาะในเรื่องการให้กำลังใจและคำชมเชย ด้านการปรับตัวทางสังคม เยาวชนแรงงานส่วนใหญ่ปรับตัวทางสังคมได้ค่อนข้างดี โดยเฉพาะในด้านที่เยาวชนแรงงานเห็นว่ากลุ่มของตนเองเป็นกลุ่มที่ดี

สมควร ไจกระจำ และนิตยา แสงเล็ก (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา “ภาวะอนามัยการเจริญพันธุ์ของสตรีชาวเขาเผ่าม้ง” จากการศึกษาพบว่าข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับภาวะอนามัยการเจริญพันธุ์พบว่ากลุ่มตัวอย่างจำนวนมากที่สุดมีอายุระหว่าง 15 ถึง 19 ปี และส่วนใหญ่มีสถานภาพคู่ร้อยละ 81.0 อายุของการเริ่มมีประจำเดือนอยู่ในช่วง 13 ถึง 15 ปี ร้อยละ 85.8 มีประจำเดือน 3 วัน ไม่มีอาการผิดปกติทั้งก่อนและหลังมีประจำเดือนเป็นส่วนมาก และยังพบอีกว่ากลุ่มตัวอย่างทุกคนยังมีประจำเดือนมาตามปกติ รวมทั้งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัว ทั้งยังพบว่ามีความรู้และการปฏิบัติด้านการวางแผนครอบครัวพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ด้านการวางแผนครอบครัวและการเข้ารับบริการทางด้านอนามัยเจริญพันธุ์

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของสตรีมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ การศึกษา อาชีพ ปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ สภาพครอบครัว จำนวนบุตร หรือสถานภาพการสมรส ซึ่งปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลให้สตรีได้แสดงบทบาทของตนเองตามศักยภาพต่อครอบครัว สังคม ชุมชนที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ ได้แก่ บทบาทของการเป็นมารดาหรือบทบาทของสมาชิกในชุมชน ซึ่งนอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว

อาจจะมียุทธศาสตร์อื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญที่จะส่งผลต่อการแสดงบทบาทของสตรีกะเหรี่ยง ดังนั้น ใน การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงได้เลือกประเด็นศึกษาเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมและการปรับตัว ที่มีผลต่อบทบาทในครอบครัวและการมีส่วนร่วมในชุมชนของสตรีกะเหรี่ยง โดยผู้ศึกษาได้นำ แนวความคิดทางการสนับสนุนทางสังคม ด้านเครื่องมือ สิ่งของ เงินทอง แรงงาน ด้านข้อมูล ข่าวสารและคำแนะนำ ด้านอารมณ์ ด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า ส่วนแนวคิดด้านการปรับตัว ทางผู้ศึกษาได้เน้นในด้านการปรับตัวรู้ว่าตนเองมีคุณค่า ด้านความรู้ที่คิดว่าตนเองมีความปลอดภัย มั่นคงและมีเสถียรภาพ ด้านความรู้ที่ปราศจากความตึงเครียดและรู้สึกเกินขีด โดยทำการศึกษายา ปรึกษาที่มีผลต่อการแสดงบทบาทสตรีทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านบทบาทการเจริญพันธุ์ บทบาทการผลิต บทบาทการมีส่วนร่วมในชุมชน

กล่าวโดยสรุป คือ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดที่คิดใช้ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย ตัวแปรต้น คือ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคม ปัจจัยด้าน การปรับตัว ซึ่งในแต่ละข้อมูลจะประกอบไปด้วยปัจจัยที่เชื่อมโยงต่อบทบาทสตรีทั้ง 3 ด้าน กล่าวคือบทบาทด้านการเจริญพันธุ์ บทบาทด้านการผลิตและบทบาทด้านการมีส่วนร่วมใน ชุมชน โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามสตรีกะเหรี่ยงเพื่อหาผลการวิจัยดังกล่าวแนวคิด ในการศึกษารายละเอียดมีดังต่อไปนี้ (แผนภูมิที่ 2.2)

2.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้ศึกษาให้ความสนใจต่อการสนับสนุนทางสังคมและการปรับตัวที่มีผลต่อบทบาทของ สตรีกะเหรี่ยง โดยนำแนวคิดด้านการสนับสนุนทางสังคมและแนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคม เป็นแนวในการศึกษาบทบาทสตรีกะเหรี่ยง โดยมีกรอบการศึกษาดังนี้

1. **ตัวแปรต้น** ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ การนับถือศาสนา อาชีพ จำนวนบุตร
2. **ตัวแปรต้น** ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคมซึ่งประกอบด้วยด้านเครื่องมือ สิ่งของ เงิน แรงงาน ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านอารมณ์ ด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า การปรับตัวทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยความรู้ที่คิดว่าตนเองปลอดภัย เสถียรภาพ ความรู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณค่า รู้ดีกว่าปราศจาก ความตึงเครียดและรู้สึกเกินขีด

3. **ตัวแปรตาม** บทบาทสตรีซึ่งประกอบด้วยด้านการผลิต ด้านการเจริญพันธุ์ ด้านการมี ส่วนร่วมในชุมชน

แผนภูมิที่ 2.2
กรอบแนวคิดในการศึกษา

